Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire His

MARS *et* HISTORIA

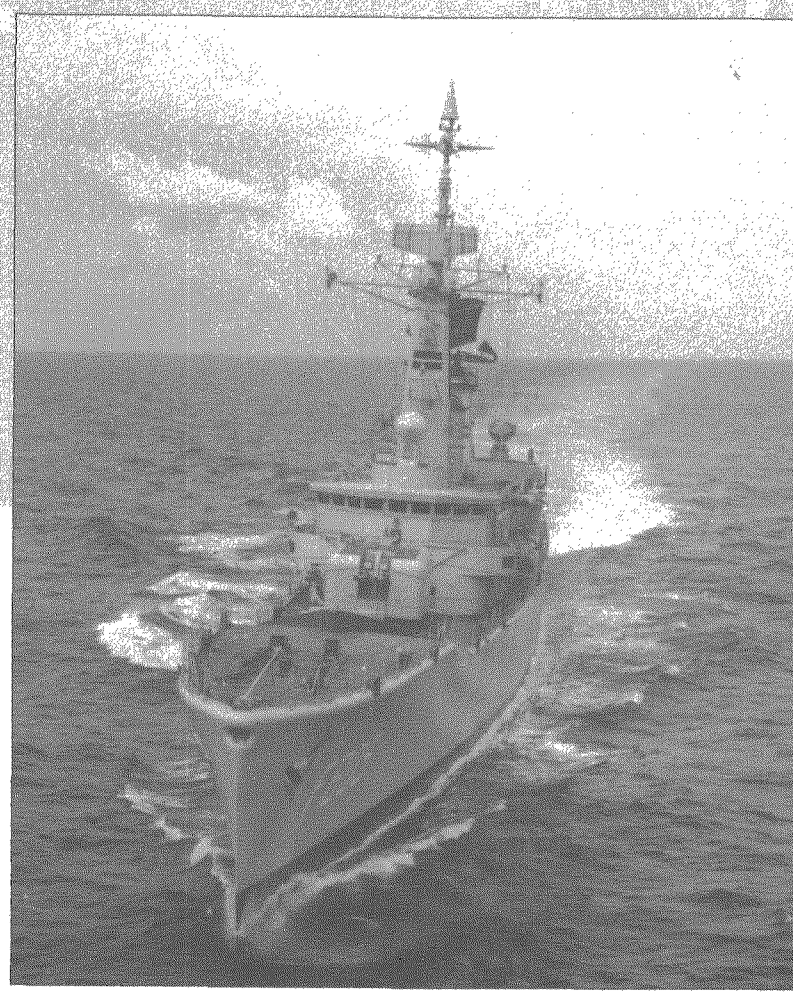

32e Jaargang nummer 1 - januari/maart 1998

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller.

BESTUUR:

Voorzitter:	drs J. Nuis Graaf Willem de Oudelaan 187 1412 AS Naarden 035-6946037.
Vice-voorzitter:	drs R. de Winter Koolwitjehof 29 3124 BH Schiedam 010-4709516 (thuis) 070-3188632 (kantoor)
Secretaris:	W.L. Plink Midachten 53 8162 CK Epe 0578-612138.
Penningmeester:	mr W.J. Zaagman Stadhouderslaan 7 3832 AB Leusden 033-4940485.
Eindredacteur:	T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123 2623 AD Delft 015-2612663.
Leden:	J. van den Berg, B.C. Cats, drs J.P.C.M. van Hoof.
Adviseur:	F.J. van Lier.

OP DE OMSLAG:
Fregat van het type "Van Speijk"

Colofon

LIDMAATSCHAP:
Kosten: *f* 55,-/jaar
(buitenland: *f* 70,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:
mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:
Voorzitter: T.L.D. Postma.
Leden: drs M. van der Hoeven, H. Muller.

REDACTIEADRES:
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663

ADVERTENTIES:
Voorbeeld tarief:
kwart pagina per jaar (vaste tekst): *f* 250,- ; invoegen bedrukt A4 per keer: *f* 200,-.
Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:
"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

REEDS VERSCHENEN NUMMERS / ENVELOPPEN / JUBILEUMNUMMER
Te bevragen bij J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283

ARCHIEF OUDE NUMMERS:
Marechausseemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

Inhoud

Van Speijk-klasse 2

In Memoriam Hans Engelman 3

Correctie 3

S.J. de Groot
De ondergang van 's lands schip Prins Willem op de Zuiderhaaks 4

Dr R.P. de Graaf
Van Revolutie naar Republiek: de Vrede van Münster (1560-1648) 17

Dr P.C. Boer
Jageroperaties boven West-Java in de periode 1 t/m 8 maart 1942 21

Wil Zaagman jr.
Van de penningmeester 26

Huibert Crijns
De Atlantikwall 27

L.W. de Vries
Liberation of Kuwait Medal 34

D. van Bavel
Nederlanders in Duitse krijgsdienst 1914-1918 35

Mr C.J.M. Kramers
Het instructiebataljon en de hoofdcursus 41

luitenant-kolonel b.d. E.H. Bongers
Gesneuvelde Duitse militairen in Nederland mei 1940 46

Mr C.J.M. Kramers
Boekbespreking: "De memoires van Generaal Calmeyer" 49

P.H.Th. Dumon
Boekbespreking: Happy Landing 50

B.C. Cats
Boekbespreking: "De ransel op de rug" 50

J. Nuis
Boekbespreking: "Plein 4, de geschiedenis van een logement en een departement" 51

Henny Meijer
Boekbespreking: "Van bijzondere verdiensten tot koninklijke onderscheiding" 52

H. Muller
Boekbespreking: "Tussen licht en donker 1943-1945" 53

Speciale aanbieding!!! 54

Notulen van de 31ste Algemene Vergadering 55

Wil Zaagman jr.
Wijzigingen op de ledenlijst 59

Marco van der Hoeven
Militariade 60

VAN SPEIJK-KLASSE

Het oorlogsschip van het type "Van Speijk", dat op 14 februari 1967 in dienst werd gesteld, was het eerste van een nieuwe generatie fregatten; niet meer te vergelijken met de oude "Roofdier"-klasse en de jagers van de "Holland"- en "Friesland"-klasse.
Het accent bij de Van Speijk-klasse lag op haar offensieve taken tegen onderzeeboten. Daartoe was dat type fregat uitgerust met een "variable depth sonar"(ter opsporing) en (ter bestrijding) met een wapendragende helikopter van het type "Westland Wasp".
De taken van de "Van Speijk"-klasse waren de volgende:
- afstand-bescherming van konvooien en vlootverbanden tegen aanvallen van onderzeeboten in samenwerkingsverband met vliegtuigen, onderzeeboten en andere oppervlakteschepen, onderzeebootbestrijdingsgroep genaamd;
- nabij-bescherming van konvooien en vlooteenheden tegen aanvallen van onderzeeboten en lichte oppervlaktestrijdkrachten, wederom in samenwerkingsverband, de zgn escortegroep;
- het beschermen van zeestraten en zgn. "barriers" ook in samenwerkingsverband, patrouillegroep geheten.

Bouw:
De fregatten van de "Van Speijk"-klasse waren gebouwd naar het ontwerp van het Britse Leander-fregat. Om de schepen echter geheel aan te passen aan de Nederlandse opvattingen waren veel wijzigingen aangebracht op het oorspronkelijke ontwerp. Grote aandacht was besteed aan goede manoeuvreerbaarheid en zee-eigenschappen. Door een speciaal geprofileerd voordek en hoge bouw van de romp was een "droog" schip ontwikkeld, dat ook bij hoge zeegang en maximum snelheid nauwelijks water overnam. Om het gebruik van de helikopter onder alle weersomstandigheden te waarborgen waren de fregatten uitgerust met stabilisatievinnen. De gehele elektronische en elektrische installaties waren van Nederlands fabrikaat.

Technische gegevens:
Waterverplaatsing 2850 ton; lengte 113 m; breedte 12,5 m; diepgang 4,25 m; machinevermogen 30.000 pk; max. snelheid 28,5 knopen.
Bewapening:
2 kanons van 11,4 cm in dubbeltoren voorop; 1 drieloopsmortier voor dieptebommen; 2 geleide wapen systemen van het type "Sea Cat" voor lucht- en zeedoelen; 1 torpedodragende helikopter van het type "Westland Wasp".
De bemanning bestond uit 235 koppen.
De klasse bestond uit de schepen: Van Speijk, Van Galen, Tjerk Hiddes, Van Nes, Isaac Sweers en Evertsen. De laatste werd in 1990 uit dienst gesteld.

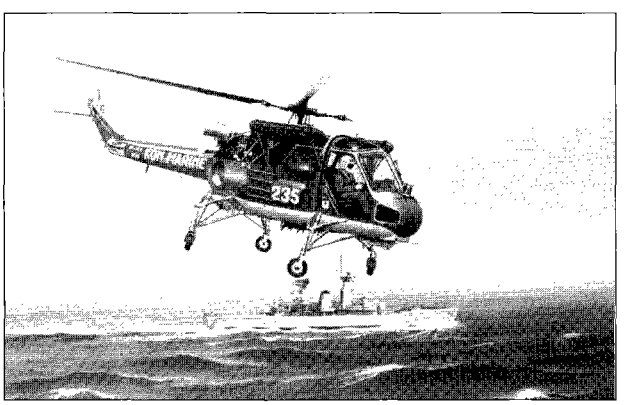

Bron & illustraties: Instituut voor Maritieme Historie
Schilderij: W.H.C. Boon

IN MEMORIAM

HANS ENGELMAN

In de nacht van dinsdag op woensdag 14 januari overleed op 59-jarige leeftijd ons bestuurs- en redactielid Hans Engelman.
Zijn grote interesse bestond uit de luchtvaart en de Tweede Wereldoorlog, waarover hij dan ook uitgebreid kon vertellen.
Van professie was Hans luchtvaartjournalist en verslaggever/redacteur van AVRO's radiojournaal.
In 1990 trad hij toe tot het bestuur van onze vereniging en kort daarna versterkte hij de redactie van "Mars et Historia". Van zijn veelzijdige journalistieke kwaliteiten werd een dankbaar gebruik gemaakt.
Eind 1996 werd Hans getroffen door een hersenbloeding die hem het spreken heel moeilijk maakte. Dankzij een intensieve revalidatie herstelde hij redelijk en kwam zijn spraakvermogen geleidelijk terug. Maar van een algeheel herstel is jammer genoeg geen sprake geweest.
Zijn prominente persoonlijkheid, zijn welbespraaktheid, zijn inspiratie en ook zijn kritiek en commentaar, maar bovenal zijn warme vriendschap zullen wij node missen. Hij laat een grote leegte achter.
Wij wensen zijn vrouw Elly, kinderen en kleinkinderen heel veel sterkte toe.
Moge hij rusten in vrede.

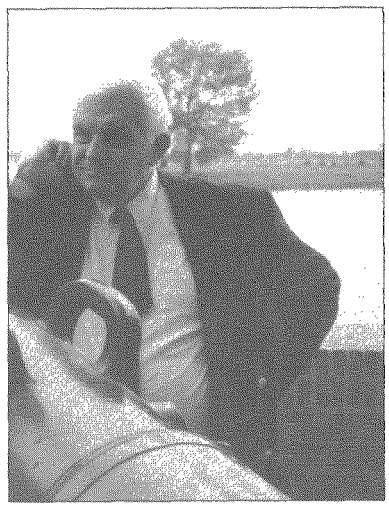

Het bestuur

CORRECTIE

In de advertentie van "**De Donderbus**" is vorig jaar het privé telefoonnummer weggevallen.
Omdat de eigenaar, J. Winters, de hele week bereikbaar wil zijn, maar slechts vrijdagavond en zaterdag in zijn bedrijf aanwezig is, komt hier zijn privénummer: **0186-602338** !!!

S.J. de Groot

DE ONDERGANG VAN 'S LANDS SCHIP PRINS WILLEM OP DE ZUIDERHAAKS, 14 SEPTEMBER 1781 EN REACTIES IN DICHTVORM DAAROP VAN TIJDGENOTEN.

Het verzeilen en de daarop direct gevolgde ondergang van het linieschip Prins Willem (74 stukken) in 1781 was een gevoelige klap voor de Republiek . Het volgde vlak na de twijfelachtige overwinning van de vloot onder schout-bij-nacht Johan Arnold Zoutman (1724-1793) op de Engelse vloot onder vice-admiraal Hyde Parker. De zeer bekende en bezongen Slag op de Doggersbank op 5 augustus 1781. Nog zo'n overwinning en de Republiek zou geen inzetbaar linieschip meer over hebben. Het verzeilen van de Prins Willem onder kapitein Andries de Bruyn (Bruin) met een loods aan boord bij mooi weer en een kalme zee, bracht een groot aantal geschriften voort. Deze stukken, zowel officiele als roddelpraatjes, gedichten en toneelspelen, waren voornamelijk tegen de Bruyn gericht [1].

Het zijn met name de gedichten die thans het onderwerp van deze bijdrage zullen zijn. Het zijn felle en vermakelijke verzen. Gedichten waren een geducht wapen waarmee de voor~ en tegenstanders (prinsgezinden en patriotten) elkaar in de nadagen van de Republiek bestookten.

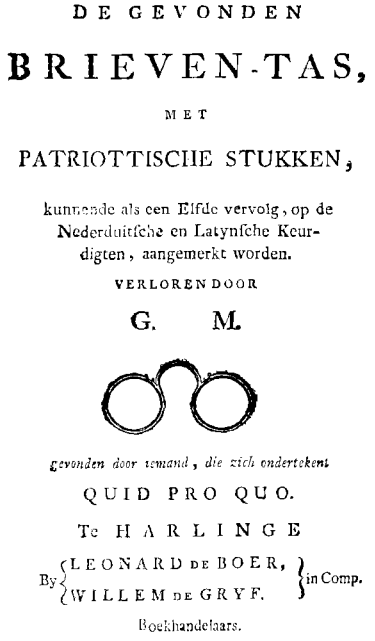

DE GEVONDEN

BRIEVEN-TAS,

MET

PATRIOTTISCHE STUKKEN,

kunnende als een Elfde vervolg, op de Nederduitfche en Latynfche Keurdigten, aangemerkt worden.

VERLOREN DOOR

G. M.

gevonden door iemand, die zich ondertekent

QUID PRO QUO.

Te HARLINGE

By LEONARD DE BOER, WILLEM DE GRYF. in Comp.

Boekhandelaars.

Inleiding

Het vergaan van een schip, zeker onder spectaculaire omstandigheden, trekt altijd de aandacht. Is het land in een oorlog gewikkeld, zoals in de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784), dan hangt het er sterk van af tot welke strijdende partij het schip behoort. "Ill blows the wind that profits nobody" [2]. Toen de oorlog nog jong was en de eerste klappen nog geïncasseerd moesten worden, strandde tijdens een storm het Engelse koopvaardijschip "General Barker" (East India Company) in februari 1781 op het strand van Noordwijk. De dichtaderen vloeiden direct. Het gedicht "Op de zonderlingen overwinning der Hollanderen, ter gelegenheid van het stranden der Engelsche schepen te Noordwijk enz. in Februari 1781" [3].

Zo, Mannen, dat is braaf, dat heet eerst Zegenvieren
Wanneer men zonder slag of stoot,
Kannon, Musket, of Kruijd of Lood
Zyn' Vaderlandschen kruijn met Louw'ren kan vercieren.

Dank zij den frischen Storm, die ons doet triompheren
Nu mag der dapptren Helden Rey
Van Coerman, Crul, Rietveld en Meij
Met al dan Zeemanschap gerust naar huijs toe keren.

Geen brave Byland zal den Vijand meer bestrijden
Blijf, Hartzink, hier, blijf hier Pichot.
Gij merkt, hoe reeds der Winden God
Door zijn geblaas den Vloot van 't vegten wil bevrijden.

Hy doet vack Engelsch Schip op Hollands Kusten stranden
De Barker brengt een magt van geld
En kostelijkheden in ons geweld.
Wij krijgen zulk een schat van zelve in onze handen.

Haar volgd een lange reeks Matrozen en Soldaten
Niet door het Krijgsgeluk vermand,
Maar opgeworpen aan het strant
Men leijdze, als in Triomph, gevangen langs de straten

.....

Terwijl, op hoog bevel van prins en van de Staten
't Gevolg des Gouverneurs en Kroost
Berooft van alle hulp en troost
Gevoerd word naar den Haag door Ruiters en Soldaten

.....

Als kanttekening bij het hiernaast verhaalde kan genoemd worden dat de dichter helaas niet wist dat schout-by-nacht Willem Crul (1721-1781), die met de Mars een convooi escorteerde nabij St. Eustatius, niet vermoedende dat de oorlog was uitgebroken, door de Engelse admiraal Rodney werd aangevallen en in zijn "prachtige montering" als bevelhebber door twee schoten van een scherpschutter (Engelse marinier?) werd gedood, na het bevel tot overgave gegeven te hebben.
Vice-admiraal Andries Hartsinck (1720-1788) (Hartzinck) heeft echter blijkbaar geluisterd naar de dichter net als zijn Rotterdamse collega Daniel Pichot (1722-1803) [4]. Met buitengewoon veel spitsvondigheden, elk op zich best geloofwaardig wist hij het uitvaren van 's lands vloot, waar Prins Willem V (1751-1806) steeds op aandrong, keer op keer te verhinderen. Hij had veel medestanders in de krijgsraad om het uitstel te venvezenlijken. Maar ook de frequentie van de excuses om niet uit te varen waren opmerkelijk. Hartsinck (en ook Pichot) werd het mikpunt van toorn en spot en natuurlijk werden vele gedichten gemaakt. De Zeeuwse collega van Hartsinck, de schout-bij-nacht Jan van Kruynen (1720(?)-1788(?)), kreeg het er ook van langs, al of niet terecht. Eerst werd hem verweten Kaptein Story het uitvaren te beletten en daarna dat hij de vloot wilde bemannen met nauwelijks of niet herstelde gekwetste matrozen. Maar opmerkelijk is, dat Van Kruynen gewaarschuwd werd "Dus myn Vriend! en oprechte Vriend! Geloof my ! wilt gy niet vaaren als Andries de Bruyn. ..... Betoon nooit geen Brutaliteiten aan uw Officieren, en nog des te minder aan die 't Bevel over 's Lands Schepen onder U Hoog Ed: Gestr: Esquader is aanbevolen: al thans nog veel rninder dat gy U Hoog Ed: Gestr: zoude aanmatigen eene Rang die Gy nog niet Hebt: namelyk als Vice Admiraal" [5].

Het eerder genoemde gedicht over de stranding bij Noordwijk is dan wel vol vreugde voor de onzen maar het kan verkeren zoals Kapitein Andries de Bruyn van de Admiraliteit op de Maze zou ondervinden.

Kapitein Andries de Bruyn en de Prins Willem

Voordat Kapitein Andries de Bruyn werd aangesteld op de Prins Willem, een linieschip van de Admiraliteit op de Maze met 70-74 kanons en hiermee behorende tot de zwaarste schepen van de Republiek, was hij reeds door de Krijgsraad berispt voor onvoorzichtigheid [6].
In de aanloop die zou leiden tot de Slag op de Doggersbank voerde De Bruyn het bevel op de Prins Willem. Op 4 juli 1781 krijgt hij last van de Rede van Helvoet zich te voegen bij de vloot onder bevel van sbn Zoutman om een convooi te begeleiden bestemd voor de Oostzee. Eerst diende hij zich onder kapitein Jan Hendrik van Kinsbergen (1735-1819) te plaatsen om met hem een aantal Oostzeevaarders, fregatten en het linieschip Zuid-Beveland in Zeeland op te halen en zich daarna te voegen bij het eskader van Zoutman voor Texel. Door tegenwind kon Van Kinsbergen Zeeland niet bereiken en voer hij direct naar Texel. De Zuid-Beveland werd niet toegestaan zee te kiezen om zich te voegen bij de vloot bij Texel.
De Bruyn lukte het zelfs niet de Maas uit te zeilen. zodat Zoutman nu twee linieschepen moest ontberen, de Prins Willem en Zuid-Beveland. Op 1 augustus verliet Zoutman de rede van Texel op weg naar de Oostzee. Op de 5 augustus trof hij ter hoogte van de Doggersbank de Engelse vloot onder v.adm Hyde Parker (17411 782).
Over het verloop van de strijd bestaan verschillende zienswijzen. Beide partijen eisen de overwinning op, maar de Hollanders bleven langer in zee en zeilden niet weg van het strijdperk. Daarentegen kwarn er niets terecht van het escorteren van het convooi naar de Oostzee, hetgeen de primaire taak was van sbn Zoutman. Maar de Nederlandse vloot was niet in een keer geheel verslagen, men had geducht van zich afgeslagen en er was weer hoop in het Vaderland. Een stroom van vreugdeblijken kwam op gang toen Zoutmans gehavende eskader terugkeerde in Patria. Ook nu weer lofdichten; pamfletten; zelfs een spel? het "Doggersbank"spel, een soort ganzenbord; potjes, schoteltjes en kopjes met opschriften, linten, noem maar op [7]. Dat niet iedereen Zoutman als de onvolprezen held zag is begrijpelijk. Zelfs Van Kinsbergen was die mening toegedaan, maar zei er in het openbaar niets over [8]. Men had behoefte aan helden en die waren er nu. Deze behoefte werd natuurlijk ook weer uitgesproken in gedichten en zangen [9], zoals bijvoorbeeld een gedicht "Ter gedachtenisse van den Zeeslag van den Admiraal De Ruiter tegen de Engelschen en Franschen voor Soulsbay, in den jaare MDCLXXII (1672)". Het eindigt met:

" Nu 't uit het weste hevig stormt
Wy smeeken 't u. o Alvermoogen
Dat, neerziende uit de hemelboogen,
De Witten schept, De Ruiters vormt".

Maar ook de "Lijkzang op het overlijden van 's Lands Glori" door Patriophilus, over het uitbreken van de Vierde Engelse Zeeoorlog:

" 's Lands onsterflijke Admiralen
Deden, na veel zweets en bloeds
Haar op 't luisterrijkste praalen

.....

Maar de tijden zijn verdwenen

.....

Mijn gebaarde Helden vielen
En de Nederlandsche Vlag
Miste die doorluchte zielen
En met dezen haar gezag

.....

Op 24 augustus werd door Willem V opdracht gegeven een nieuw eskader gereed te maken om koopvaarders te geleiden en OostIndische schepen uit Noorwegen af te halen. Vadm Hartsinck had wederom bezwaren en trapte weer met succes op de rem.
Weer ging de Prins naar (Den) Helder en zo lukte het op 11 september een klein eskader onder sbn Van Braam naar zee te laten lopen.
Het linieschip Zuid-Beveland bevond zich nu ook bij Texel, maar niet De Bruyn met de Prins Willem. Voorwaar De Bruyn liep op 10 september uit de Maas vergezeld van enige koopvaarders en de fregatten Bellona en Thetis.
Op de 14e september arriveerde hij op de rede van Texel. Met een loods, Jan Kock, aan boord besloot De Bruyn naar binnen te lopen. Het was mooi en stil weer. Ondanks waarschuwingsseinen van de op de rede liggende schepen vervolgde de Prins Willem haar koers.
Beroemd is geworden De Bruyn's uitroep tegen Kock toen het schip omhoog ging lopen op de Zuiderhaaks: "Kaerel, mijn schip stoot, gy verzeyld mijn schip, wat wilt gy doen?" Een nieuwe loods kwam aan boord, maar die kon niet veel anders doen dan vaststellen dat het schip hoog op de bank zat en dat dit zo bleef ook bij het volgende hoogwater. Men begon dan ook goederen uit het schip te bergen.
Op 25 augustus was het schip geheel uit elkaar geslagen. Groot was de ontzetting. Het gebeuren werd dankbaar aangegrepen door de patriotten, die erop wezen dat landverraad een grote rol had gespeeld bij de stranding.
Eind oktober werd de zeekrijgsraad op Texel bijeengeroepen, en op 1 november volgde de uitspraak van het vonnis tegen kapitein De Bruyn en de loods Jan Kock. De Bruyn werd veroordeeld tot ontslag uit 's Lands dienst en de kosten van het geding op grond van zijn "Onvoorzigtig, Desattent en Verward" gedrag vlak voor het ongeluk en dat na de stranding "alle kenmerken" gedraagen hadt van Confusie, Verzuim en Zorgeloosheid" .
In een verweerschrift heeft hij een jaar later getracht met bewijsstukken zijn onschuld aan te tonen. Een klacht als "Het heeft mij niet mogen gebeuren om, buiten de opgemelde Sententie, iets van mijn proces te zien of eenige bewijzen van mijne voorgewende onvoorzigtigheid, disattentie en verwardheid onder het oog te krijgen en dienvolgens ben ik volstrekt buiten staat geweest te ontdekken in welke bijzondere omstandigheden ik, voor en na het verzeilen van 's Lands Schip onvoorzigtig, in welken disattent en in welken verward zouden zijn te werk gegaan, het welk ik egter, volgens het gevoelen van voorname Rechtsgeleerden, ten minste uit mijne Sententie had moeten kunnen zien" [10]. Jan Kock, de loods kwam er ook slecht af, wegens onbeschrijvelijke zorgeloosheid en onvergeefbare onoplettendheid, werd hij veroordeeld tot driemaal van de ra vallen en streng te worden gelaarsd. Voorts ontzetting uit zijn betrekking als Loods en veroordeeld in de kosten van het geding [11] . De beide vonnissen werden door de Stadhouder bevestigd en ten uitvoer gelegd.

De gedichten

Er is niet gestreefd naar compleetheid, wel om een aantal merkwaardige voorbeelden weer te geven [12].

II.

OP 'T STRANDEN VAN

's LANDS OORLOGSCHIP,

GENAAMT

PRINS WILLEM DE VYVDE,

gevoerd door Captain ANDRIES DE BRUYN,
gebeurt op den ZUIDER HAAKS, een Zand-Bank.

Het *Schip* PRINS WILLEM, is dan op den Haaks geſtrandt!! ——

By dag en 't ſchoonſte weêr, met Volks genoeg bemant!!—

Heeft DRIES DE BRUIN geen ſchuld, noch een der Schepelingen?? ——

Dan voel ik my genoopt, deez' Prophetie te zingen:

Dat de ondergang van HEM, *wiens naam het voert naby is,*

Als HY *'t minſt' daar aan denkt, en 't weêr ſtil en goed* Ty *is.*

EENVOUWIGE

R A A D.

PRINS WILLEM (*), als een dierbaar pand,
Nog korts de Hoop van 't Vaderland,
Is tot der Patriotten leed,
Verzeild, gelyk een ieder weet.
Men berst van ſpyt en ongeduld;
Elk geevt zyn ſlegten Loots de ſchuld,
En waarlyk, dit verwyt heeft ſchyn;
't Schip kan zyn eigen roer niet zyn.
Maar, ſtaat ons dit vergryp zo duur,
Waarom zoo'n Rekel dan aan 't ſtuur,
Zyn dienst, dit blykt maar al te klaar;
Is hoogst verderflyk, vol gevaar,
En werkt, tot onze ſchaade en ſchand
Het Britſche Vee maar in de hand;
Nu, of men zich al klaagend wring',
Blyft hoop op uitkomst zeer gering;

Doch, vraagt men wat 'er dient gedaan
Op dat het kwaad niet voort moog' gaan,
Wel, geev den ſchelmſchen Loots de ſchop,
Of hang hem tot een ſpiegel op;
't Gaat hol genoeg van zelv' op zee;
Al werkt verkeerd beleid niet mee,
En, wil uw ſchip, zo als 't behoort
Niet zonder goede Lootſen voort,
Men voeg het dan de zulken toe,
Wier hulp het Land min nadeels doe;
Of, anders, liever zonder Schip
Dan volk en lading op een klip.

Al is myn raad niet zeer geleerd,
Hy is in alles niet verkeerd.

(*) *Dus heet het 's Lands Oorlogſchip, gevoerd by Capitein* A. DE BRUIN; *en, volgens de Hiſtoriſche Courant den* 11 *September op eene anbegrypelyke wyze op de Haaks vastgeraakt.*

GRAF-SCHRIFT

OP

E. M. KORTENAAR,

Luitenant Admiraal van de Maas.

Geſneuveld Ao. 1665.

De *Held der Maas*, Verminckt aan Oog en Regterhand,
En Egter 't Oog van 't Roer, de Vuyst van 't Vaderland,
De groote KORTENAAR, de Schrik van 's Vyands Vlooten,
De ontſluyter van de Zond, ligt in dit Graft beſlooten.

Vergeleeken met ANDRIES DE BRUYN.

De *Held der Maas* verminckt aan Eer en Reputatie,
Het werktuyg van de Prins, de ſchandvlek van de Natie,
De Laage DRIES DE BRUYN, verfoeyd by alle braaven,
De breeker van zyn Eed, hangt hier tot aas der Raaven.

INVAL

OF

NAAMVERS,

OP DEN GEDEMITTEERDEN

ZEE-CAPITEIN

ANDRIES DE BRUIN.

Ach! arme DRIES! moest uw het Noodlot zo vervolgen?
Zeen! — hoor ik uit de Mond eens waaren *Patriot*: ——
Deez' Schelm heeft met LOUIS verraders gift gezwolgen;
Rechtvaardigheid verlangt met ſmart hem op 't Schavot,
In Zegenpraal, als een' Verraader, op te leiden,
En hem, (als zynde dit der Schelmen billyk loon,)
Zyn Eerloos Kopſtuk van den ſnooden Romp te ſnyden;
Dan ſtelt men die als Baak, op *Zuiderhaaks* ten toon;
En, op dat ook de Romp. mag tot een' affchrik wezen,
Breng dien dan naar *Kykduin* en zet die op een Rat;
Roept daar den *Hertog* by, laat hem deez woorden leezen: —
Uw' grootſten Vriend zit hier, wiens Eerloos Bloed nog ſpat. —
Is dit Toneel bekwaam om vrees in uw te wekken?
Zeem affcheid van den Prins en gaat terſtond vertrekken.

Ex Tempore.

Op het vastzeilen van het 's Landsschip van oorlog Prins Willem, op de Zuiderhaaks voor de rede van Texel.

Op de Wijs:
Ach wat is my overkomen
Op myn laatste togt die 'k dee.

Ach! wat stoot doet my daar schrikken!
Lieve Hemel! 't Schip vergaat.
O Verschriklyke oogenblikken,
Daar de dood voor oogen staat.
Wy zyn uit Goeree gevaaren,
Om voor 't Land ten stryd te gaan,
En wy moeten door de baaren
't Schip hier zien aan splinters slaen.

Is dit tegen Britten vegten
Voor het lieve Vaderland?
Ach! hier is niets uitteregten?
Wy vergaan hier! Welk een schand!
't Oorlogvuur deed ons niet beven,
Maar in 't water, ach! wat smart!
Zonder vuur te zien, te sneeven,
Dit, dit gaat ons aan het hart.

Ieder onzer dagt de Britten,
Die Vertreders van 't Verbond,
Eerlang in het haar te zitten,
Maar nu zitten we aan den grond.
Daar ons Schip 't geweld der golven,
Zonder vegten uit moet staan!
Ach! Wy zullen straks, bedolven
In het zout, ten afgrond gaan.

Alles kraakt; de masten beven;
Ieder braave Zeeman schreit;
Ieder moet den geest hier geven,
Zonder roem van dapperheid!
Lag men in Goeree beslooten,
Daar ten minste was geen nood,
Om het Schip aan gruis te stooten,
Schoon men 't Land geen hulpe bood.

Hier --- maar zagt! Wy kunnen vlugten
Van het Schip. --- Zet sloepen uit!
't Water, meer dan 't vuur te dugten,
Dwingt ons, om ons Schip ten buit
Van de woeste Zee te laten.
Bergt u mannen, schoon 't u spyt!
Kermen, vloeken, --- 't kan niet baten, ---
Wagt maar op een beter tyd.

Ach, Prins Willem, wy beklagen
Uw verlies! o Prooy der Zee!
Ach, waarom versleet ge uw dagen
Buiten nood niet op uw ree?
Nu blyft gy ellendig zitten.
Wy, had men u wel bestierd,
Hadden met u op de Britten
Voor het land gezegevierd.

E. Wolff geb. Bekker.

De Bataevsche vryheid, aen
Kapitein Andries de Bruyn.

Al ziet elk Batavier U met verachting aen,
Al zyt ge met 't Volks vloek beladen,
Dat naeuw op U het oog kan slaen
Of denkt aen Meineed-Landverraden!
My echter komt van spyt een traen in 't aengezicht,
De Bruyn! 'k heb U myn Zoon gebeeten,
Gy hebt voorheen U van uw plicht,
Gelyk een Man van Eer, gekweeten.
o Tyden! .... Volk ... Wat dierbre hand!
"Myn zoon ook by myn Moordenaeren! ...."
Gy! Gy! met Lauwren om de haeren
Het werktuig van Geweldenaeren!
Hoe raekt Uw Val myn Vaderland

Ex-tempore.
K.

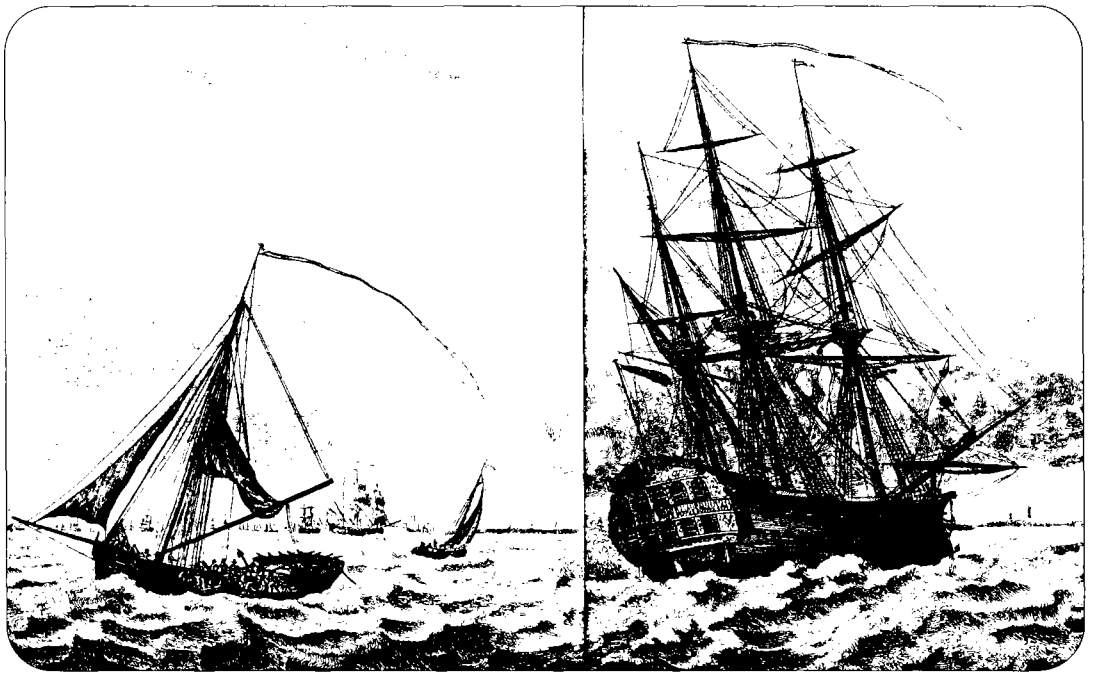

'T VERZEILEN VAN 'S LANDS SCHIP PRINS WILLEM
OP DE ZUIDER HAAKS, den 14 Sept. 1781

Toelichting op de gedichten

a. Op 't stranden van 's Lands oorlogschip
Dit patrotisch gedicht loopt vooruit op de wens dat ook de dagen van prins Willem V in het Vaderland spoedig geteld zullen wezen. In de "Bataafsche Liederen voor de vaderlandsche jongelingen en meisjes" een bundel uitgekomen in "Het eerste jaar der BataafscheVrijheid" is het dan zo ver [13]. Het gedicht "Het is geschied" bejubelt het vertrek in vijf completten.
Het derde:

"Dus wat de Oranjevrienden praaten
Haar valsche hoop kan weinig baten
Het is geschied,
En dat de Prins van 't rijk der worsten
Zal komen met zijn groene borsten
Gelooft dat niet"

b. Eenvoudige raad
Hier wordt dubbelzinnig ingegaan op de rol van de loods Jan Kocks en de rol die prins Willem V speelt als de loods van het Vaderland waar het ook slecht mee gaat. "Elk geeft zijn slegten Loots de schuld". Zulke loodsen kan het volk missen.

c. Graf-schrift op E.M. Kortenaar
Het is weer een verwijzing naar het gemis aan echte zeehelden die het land nu nodig heeft. Nu is Kortenaar het voorbeeld en hij steekt schril af tegen het optreden van Andries de Bruyn, die volgens de dichter zijn eed gebroken heeft om zijn land te dienen. Beide zijn afkomstig van de Admiraliteit van de Maze.

d. Inval of Naamvers
Elke eerste letter van een regel vormen samen de naam Andries de Bruin. Het is een fel gedicht en wijst op een mogelijke verradersrol die De Bruyn heeft gespeeld. Het moedwillig laten stranden van het schip. Een lastercampagne door tegenstanders van De Bruyn ligt hier als oorzaak. Habermehl gaat kort in op de lastercampagne tegen De Bruyn [14]. Ook het verhaal dat met ernstig zieken werd gevaren om meer voedselpenningen op te strijken komt uit de zelfde hoek. Het was een argument wat het kennelijk goed deed om de volksmening te beinvloeden. Ook Van Kruynen en Story maakten hiermee kennis zoals wij hierboven hebben gezien.

e. Op het vastzeilen van 's Landsschip van oorlog Prins Willem
Een gedicht van Elizabeth Wolff (Betje). Zij was een fel patriot en samen met Aagje Deken mogelijk wel de thans nog bekendste schrijfsters uit die dagen. De verwijzing naar Prins Willem V zijn milder en meer ingekapseld. Het wordt zeer betreurd dat het schip er niet meer is om tegen de Britten te vechten. Het wijfelen van De Bruyn om uit te varen komt sterk naar voren.

f. De Bataevsche vrijheid aan Kapitein Andries de Bruyn
Ook hier vinden wij een duiding op het plegen van verraad door De Bruyn, die met zijn optreden alle vaderlanders tot diep in hun ziel heeft gekwetst. Nogmaals van dit verraad van De Bruyn is nooit iets gebleken. De onverkwikkelijke aanklacht van de Zweedse luitenant Nicolaas Koelberg tegen De Bruyn heeft veel kwaad gedaan aan de toch reeds hopeloze zaak. Hier gaat Habelmehl uitvoerig op in. Ondanks het feit dat De Bruyn alle aantijgingen van de Zweed kon weerleggen heeft hem dit niet geholpen om maar enig eerherstel te verkrijgen [15].

Noten

1. De Jonge, J.C., 1845. Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, 's Gravenhage en Amsterdam, dl 6(1), noot p. 9. Backer Dirks, J.J., 1890. De Nederlandse Zeemacht deel 2, p. 121. "Over De Bruyn: "was eene onuitputtelijke bron van aardigheden".

Habermehl, N.D.B., 1991. Toeval of opzet? De ondergang van het linieschip Prins Willem in september 1781, Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 10(2): 131-148.

2. Shakespeare, Henry VI, C II, 5,55; Henry IV, B V, 3,90.
3. Anon., 1781. Op de zonderlinge overwinning der Hollanderen, behaalt ter gelegenheid van het Stranden der Engelsche schepen te Noordwijk enz. In February 1781, pp 7 (Knuttel 19570).
   Anon., 1781. Nauwkeurig bericht wegens het, tusschen Zandvoort en Noordwijk gestrande Engelsch O.I.C. schip: De Generaal Barker.
   Leijden, Andries Koster~ pp 14 (Knuttel 19567).
4. Anon., 1782. Echte Missive van een Matroos aan zyn Slaap-Baas, wegens het zo veel gerucht maakende Geschil tusschen de Vice-Admiraal Hartzing, en de Schout-by-Nacht Staaring.
   In Texel, den 25Augustus 1782. pp 2 (Knuttel 20049).
   Anon. (1782). Tweetal brieven van een Rotterdammer aan een Hagenaar met een opdracht aan de Hoog Edele Gestrenge Heeren Daniel Pichot Vice-Admiraal by 't Edel Mog. College ter Admiraliteit op de Maaze etc en Andries Hartzinck Vice Admiraal by 't Edel Mog. College ter Admiraliteit te Amsterdam. Commandeerende Officieren in Goede Reede en Texel. Door Daadlief en Waarmond. Te bekoomen te Leiden, Amsterdam, Rotterdam, .. pp.8.
5. Anon., 1782. Lofgedicht aan den wel-edelen gestrengen heere Andries Hartzinck ; vice- ad miraal van Holland en West-vriesland, En Roemryke Medehersteller van 's Lands Gloric, by het binnen komen op de Rhede van Texel - Amsterdam 1782. Te Enkhuyzen by Fyme Raakwat. pp 1.
   Ook in Anon., zj. (ca. 1783). De gevonden brieven-tas met patriottische stukken .... Te Harlinge, by Leonard de Boer en Willem de Gryf, in Comp., Boekhandelaars. gedicht 30 (blz. 3940), alsmede: Laauwerkrans Voor den onoverwinnelyke Zeeheldt Andries Hartzinck, gedicht 31 (blz. 41-43):
   Op den zeer dapperen onvertsaagden en onverwinnelyken Admiraal Hartzinck, gedicht 32 (blz. 43-44).
   Ook het pamflet. Opheldcrende aanmerkingen, over 't berigt gedaan door Zyne Doorl. Hoogheit Willem de Vyfde. In het geheim Besoigne, aan de Gedeputeerdeus van hunne Hoogmogende, op den Sden July 1782, is een scherpe aanklacht tegen Hartsinck en Willem V.
   Anon. (1782). Kees en Jaap. Boeren samenspraak, over het uitzeilen van 's Lands Vloot en den tegenwoordige Oorlog. 8 pp (Knuttel 20039).
   Anon. (1782). De Vice-Admiraal Hartsinck aan Willem den Vyfden, (door) H.L.E. pp. 4 (Knuttel 20054).
   Anon, 1782. Raadgeevende missive aan den Hoog. Ed. Gestr. Heere, Van Kruynen, schout-by-nacht, bij 't edelmogend College ter Admiraliteit in Zeeland .... (Vlissingen 21e July, 1782)
   Alom te bekoomen. pp. 7. Backer Dirks, II, 129-130.
6. Backer Dirks, II, 98; Anon., 1782. De razende en wanhopige Nederlander, knersende van spyt op zyne tanden; over het Verwaarloozen van Neerlands aloude Roem en Dapperheid, ter onderdrukking van de Vryheid; veroorzaakt door de inactiviteit in de Directie van de Zee Macht: Benevens eenige Anecdotes aangaande het gedrag van eenige Commanderende Zee Officieren. Te Amsterdam. By Cornelis Jacobus Basel. Boekverkoper in de Gekroonde Vryheid, pp. 18 (Knuttel 20040).
   (pamflet grotendeels gevuld met anecdotes tegen De Bruyn en Van Kruynen).

7. Geen poging wordt gedaan om ook maar enigszins compleet te zijn, maar titels die nu volgen zeggen genoeg: Eerzang voor de Nederlandsche Zeehelden op het Zeegevegt tussen negen groote Engelsche oorlogschepen onder bevel van den adrniraal Parker en zes Hollandsche oorlogschepen en een fregat onder bevel van den dappere schout-by-nacht Zoutman (Amsterdam 1781):
Zegezang op de Nederlandsche Helden naadat zij den Engelschen admiraal Parker met zijn vloot op de vlugt hadden gedreven (A.L.P.Z., Haarlem, 1781);
Spuren der Gottlichen Fursehung in dem, durch den Tapferen Heerfuhrer der Hollandischen Flotte Jan Arnold Zoutman! Uber die starkere Englische Flotte erfochtenem Glorreichem Siege (E.G.C. Rutz, im Haag, 1781). Ook toneelspelen als die van Mayeur (vertaling uit het Frans door B. Zweerts), 1781. De Hollandsche matroos of de helden van de Doggersbank, blyspel (Amsterdam) en J. Nomsz, 1782. De Doggerbankers, toneelspel (Amsterdam).
Maar toen Zoutman in 1793 stierf kon er met pijn en moeite een gedicht "Ter gedachtenis" worden gedrukt door de Amsterdamse drukker I. de Jongh, die een "Ter Glorieryker Nagedachtenis" in 1781 had uitgegeven om de aan zijn verwondingen overleden kapitein (sbn) Wolter Jan Baron Bentinck te eren. Om de kosten te drukken paste hij de gravure voor Bentinck aan om die ook voor Zoutman te benutten.
8. Prud'homme van Reine, R.B., 1990. Jan Hendrik van Kinsbergen 1735-1819, admiraal en filantroop (Amsterdam), pp. 639. m.n. hoofdstuk 6 - Expedities tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1781-1782), pp. 131-158.
9. Anon., 1781. Ter gedachtenisse van den Zeeslag van den Admiraal De Ruiter tegen de Engelschen en Franschen, voor Soulsbay, in den jaare MDCLXXII. Te Amsterdam by Jan Doll, pp. 17.
Patriophilus (El. Luzac? = de Kemp), 1781. Lijkzang op het overlijden van 's Lands Glori, door .... Te Amsterdam (gedrukt te Dordrecht Fredrik Wanner), pp. 16 + supplement pp. 4 (Knuttel 19565).
10. De Jonge, 1845. 6(1), 8-9; De Bruijn, A. 1782. Verdediging van de kapitein Andries de Bruijn wegens zijn gedrag aan boord van 's Lands Schip de Prins Willem, verzeild op de Zuiderhaaks" Rotterdam, pp. 25; Simons, C.H.E, 1974.
Marine Justitie. Ontwikkelingen in de strafrechtspleging bij de Nederlandse Zeemacht in het bijzonder gedurende de tweede helft van de 18e eeuw en het begin van de 19e eeuw. Assen, pp. 285 (Over De Bruijn en de Prins Willem blz. 46-47; Over rechtszaken aanboord 's Lands schip 't Welvaaren onder bevel van kapitein A. de Bruijn het journaal (ARA-Admiraliteitsarchieven no. 1157-blz. 13, 40, 52, 53, 65, 187, 188, 206, 216, 220, 222). Simons deelt mee dat er geen processtukken van De Bruyn meer zijn te traceren.
11. De Jonge, 1843. 6(1), 9.; Voor een beschrijving van het van de ra vallen en het laarzen zie De Jong, C., 1807. Reizen naar de Caribische eilanden in de jaren 1780 en 1781 door ....., toen ter tijd als luitenant dienende, aan boord van 's Lands schip van oorlog Mars onder bevel van den schout-by-nacht Willem Krul. Haarlem, pp. 326, m.n. 15-19. Laarzen is het slaan met een speciaal gemaakt dik touw, soms zijn de uiteinden omwikkeld met vilt. Alle dekofficieren sloegen om beurt een slag tot het getal 50. Als er schepen op de rede lagen dan volgde een bezoek aan elk schip voor het ontvangen van 50 slagen.

12. Anon. (1782). De gevonden brieven-tas met patriottische stukken, kunnende als een Elfde vervolg op de Nederduitsche en Latynsche Keurdigten, aangemerkt worden, verloren door G.M. gevonden door iemand, die zich ondertekent Quid Pro Quo. Harlinge, L. de Boer en W. de Gryf, in Comp. Boekhandelaars. Hierin de gedichten II - Op 't stranden van 's Lands Oorlogschip (p. 10) III. Eenvoudige Raad (p. 11,12); IV - Inval of Naamvers (p. 13); V Graf-schrift op E.M. Kortenaar (p. 14).
    Scheurleer, D.F., 1914. Van varen en van vechten, deel 3 1679-1800.
    's Gravenhage. Op het vastzeilen van 's Landsschip van oorlog Prins Willem, (p. 527);
    De Bataevsche vrijheid, (p. 529-530)
13. Anon. (1795). Bataafsche Liederen voor vaderlandsche jongelingen en meisjes. Te Leijden bij M. Cijfveer Jz. Het eerste jaar der Bataafsche vrijheid pp. 96 + IV, m.n. p. 22-23.
14. Habermehl (1991), p. 146 (zie 1).
15. Habermehl (1991), p. 138-149 (zie 1).

•••••••••

Dr R.P. de Graaf

VAN REVOLUTIE NAAR REPUBLIEK:
DE VREDE VAN MUNSTER (1560-1648)

"'t is geen lief-hebber van de Vree
Die niet en fluit dit fluitje mee." 216

Pieter van Haps, Hollants Vree-tonneel of Bly-Eynt Speel, Nijmegen 1648.

Op 30 januari 1648 werd in Münster tussen de Republiek der Zeven Provinciën en Spanje vrede gesloten. Op 18 april werd het verdrag in de Republiek geratificeerd en op 5 juni werden door de kleinkinderenen vreugdevuren ontstoken vanwege het beëindigen van de oorlog die hun opa's en oma's begonnen waren: "Vrydach den vijfden Juny wiert alomme in de Vereenichde Nederlanden vreuchden teecken, met branden van Picktonnen, losbranden van geschut ende Musquetten getoont", aldus Liewe van Aitzema (1600-1669). In 1998 zijn we 350 jaar verder en herdenken we oorlog en vrede via met name een aantal tentoonstellingen en enkele belangrijke publikaties. Een mooie gelegenheid om terug te blikken op het verleden.

Het is goed om in kort bestek het verhaal van de oorlog nog eens te vertellen. In militair opzicht kunnen verschillende fasen worden onderscheiden. In grote lijnen zijn de jaren 1560-1572 de eerste fase van een revolutie, namelijk de periode van de ontevredenheid, uitmondend in politieke ('65) en stedelijke onlusten ('66), gevolgd door ongehoorzaamheid (de 'Penningen-kwestie'), ongeregelde oorlogvoering ('65) en guerrilla door de geuzen ('66-'72). De revolutie gaat een tweede fase in op 1 april 1572, met het veroveren en bevrijden van het eerste grondgebied in Den Briel en omgeving.

Huych Allardt (excudit): "Zalig zijnde voeten der geener die de vreede verkondygen", 1648. Atlas van Stolk, Rotterdam

Dit betekent voor de opstandelingen geregelde oorlogvoering, de formatie van tactische gevechtsformaties en de inrichting van garnizoenen. Aktieve pamflettisten en propagandisten komen uit kringen van de voormalige guerrillastrijders onder aanvoering van Van der Marck, Blois van Treslong en Sonoy (Geuzenliedboek). Indien nodig passen zij terreur toe om de steun van de bevolking te winnen.

Met zijn studie "Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700", laat Paul Knevel zien dat de rol van de stedelijke schutterijen in deze eerste fase van groot belang was. Juist in steden waar de Beeldenstorm flinke schade had aangericht, zoals in Delft en Amsterdam, waren stadsbestuur en schutterij eerder tegen de geuzen gekant, dan in de andere steden. In Gouda, Haarlem, Leiden en Den Briel stond het stadsbestuur machteloos als haar militie weigerde tegen de calvinistische stoottroepen op te treden. Dankzij de statische schutterijen en de dynamische geuzen werd

in 1572 snel een eigen territorium gewonnen. Willem van Oranje heeft in de jaren '80 van de oude middeleeuwse schuttersgilden moderne burgerwachten gemaakt, die in staat moesten zijn om hun bolwerken tegen Spaanse offensieven te verdedigen. Met name het taaie verzet van Haarlem begin 1573 bood de steden extra tijd om de oude verdedigingen te moderniseren.

Aanvankelijk gaf echter de overgang naar geregelde strijd zoveel problemen dat Spanje de opstandige gewesten geheel had verslagen, indien de koning niet had besloten tot een drie-frontenoorlog in 1589, waardoor het Spaanse leger behalve tegen de opstandelingen en de Turken, ook tegen Frankrijk werd ingezet. Dit gaf enig respijt en gelukkig zagen de twee militaire commandanten Prins Maurits en graaf Willem Lodewijk kans om door middel van legerhervormingen op allerlei vlak (organisatie en betaling, bewapening en vuursteun, moreel en krijgsraad, training en deployering, uitbreiding van de garnizoenen) kans om met een veldleger kans om stad na stad te heroveren. De revolutie was overgegaan in een geregelde oorlog tussen twee landen. In wezen had de Republiek (die nooit officieel is opgericht!) al in 1609 zo ongeveer veroverd, wat veroverd moest worden, behalve nog in Brabant en Limburg. In goed 40 jaar had het conflict uit de wereld geruimd kunnen worden, immers er was nu voor de calvinisten geen belemmering om naar de eigen kerk te gaan en de gewesten waren alleen maar machtiger geworden. Men had al meer zelfstandigheid verkregen dan men bereiken wilde in 1560-1570. Voor Oldenbarnevelt, de oostelijke gewesten en de Hollandse kooplui was het voorlopig genoeg geweest. Toch waren de beide commandanten tegen een wapenstilstand, omdat het hun broodwinning bedreigde en een belangrijk deel van de predikanten, de contra's, zagen ook liever nog meer steden uit de katholieke klauwen worden bevrijd... Gelukkig voor de laatsten duurde het Bestand dat in 1609 inging, maar twaalf jaar en de eerste jaren vanaf 1621 werden redelijke successen behaald. Na 1628 leek het geluk het Spaanse leger te hebben verlaten: de Zilvervloot was genomen, 's-Hertogenbosch en Pernambuco veroverd en de Spaanse oorlogsvloot op het Slaak verslagen. Vanaf 1629 werden vredesonderhandelingen begonnen, waarbij het oude ideaal van Willem van Oranje uit 1576 (Pacificatie van Gent), namelijk alle zeventien gewesten verenigd desnoods onder formele erkenning van het gezag van de Spaanse koning, maar met godsdienstvrijheid en bestuurshervormingen binnen handbereik kwam te liggen. Maar toen waren de noordelijke en zuidelijke gewesten al zover uit elkaar gegroeid dat de onderhandelingen stukliepen. Binnen vijf jaar sloten de Republiek en Frankrijk een verbond, waarbij de eerste had moeten beloven om geen afzonderlijke vrede met Spanje te sluiten. Voor de Republiek was het zoeken van toenadering tot Frankrijk mede ingegeven door het feit dat de Spaanse legers inmiddels versterking kregen van de keizerlijke (Habsburgse) legers uit Oostenrijk. Dit betekende dat vanaf 1635 een internationale coalitieoorlog werd gestreden, waarin de Republiek steun kreeg van Frankrijk en Duitse vorsten en Spanje door Oostenrijk (met uitstekende generaals als Tilly en Montecucculi!) werd gesteund.

Het was het rijke Amsterdam dat in de Staten van Holland gekant was tegen voortzetting van de landoorlog tegen Spanje. Amsterdam was pas laat aan 'onze' zijde mee gaan vechten - pas in 1578 - en was in wezen de eerste die er tabak van had en het met name wel best vond dat de toegangswegen tot de vijandelijke handelsconcurrrent Antwerpen afgesloten bleven. Als men bedenkt dat Holland 58% van de legerbegroting voor haar rekening nam, is het duidelijk dat de middelen ontbraken voor een

finaal offensief in de zuidelijke Nederlanden. Ziehier de scherpe angel in het vlees van Frederik Hendrik. Niet eerder dan in 1646-1647 ging ook hij akkoord met het sluiten van een definitieve vrede en konden de onderhandelingen in Münster, die al onder Hollandse supervisie waren gestart, hun voleinding vinden.
In de bundel "1648. De Vrede van Münster" wordt uiteengezet wat dit voor onze Republiek betekende. Hierin lezen we hoe bijvoorbeeld uit studie naar verschenen pamfletten blijkt, hoe omstreeks 1646 de stemming in de Republiek omsloeg. Zo beleefde het "Munsters praetje", waarin vurig werd gepleit voor vrede, in dat jaar 6 drukken. En twee jaar later was het zover, wat veel feestvreugde teweeg bracht. Sommigen, zoals de feestdichter Joannes Erasmius, bedienden zich van deftig Latijn:

O laetum et inexspectatum pracconium!
O toties, toties sperata, toties optata, nobis alcedonia!
[Wat een heerlijk en onverwacht bericht! Eindelijk is er de zo dikwijls gehoopte en dikwijls gewenste rust!]

De Nijmeegse eerstejaarsstudent Pieter van Haps ontving 15 gulden voor zijn toneelstuk Hollants Vree-tonneel of Bly-Eynt Speel, waarvan een fragment aan het begin van dit artikel is opgenomen. Er werd uiteraard gemusiceerd.
In het Klaegh- ende Troost-Liedt op de Vreede (1648) geven allerlei nationaliteiten, waaronder een "Spaignart" en een Hollander hun kluchtige commentaar.

Hier volgen twee stukjes

Engelsman:
"*Kom hither boy:* we moeten verhuysen,
To beg is best: i am undon.
My purs is flat: mijn hemt vol luysen.
[trooster]...*the war is gon.*"

Fransman
"*O les Coquins, ô les grands Traitres,*
Die ons dees Vreede hebt gemaeckt!
Ick moet soecken *d'autres Maitres,*
Ma fortune is hier gestaeckt."

Het was Vondel die in "de getemde Mars" de Amsterdamse bestuurders dankbaar was: "Lang regeer' de Vregodinne, zoo lang verwacht: zy maeckte Mars gedwee". Dat het behalve de vredesgodin van de oorlogsmoeheid een ordinaire kwestie van centen was, doet niets af aan het mooie resultaat van jarenlang oorlogvoeren. Want dat is toch, zo leert Liddell Hart, altijd de inzet van oorlog: het behalen van een betere vrede, al is het slechts vanuit het eigen oogpunt.

Korte Agenda Herdenkingen
Tentoonstellingen:
- Prinsenhof Delft: Oorlog en kunst voor 1680 (14/03-14/06).
- Legermuseum Delft: Tactiek en triomf van het Staatse Leger (15/03-03/01/99).
- Catharijne Convent Utrecht: Religie in 1648 (14/03-26/07).
- Centraal Museum Utrecht (locatie Domkerk): Utrecht tegen de vrede (14/03-07/06).
- Atlas van Stolk Rotterdam: vrede in prent (14/03-28/06).

Manifestaties:
- Opvoering Leeuwendalers van Vondel, première 6 juni, stadsschouwburg Amsterdam.
- Schilderij R. Scholte, Prinsenhof, Delft.

Bij de Uitgeverij Verloren, Larenseweg 123, 1221 CL Hilversum, zijn de volgende **publikaties** verschenen:
- H. de Schepper e.a., 1648. **De Vrede van Munster. Handelingen van het herdenkingscongres te Nijmegen, 28-30 augustus 1996 (Themanummer De Zeventiende Eeuw** 13 (1997) 1); Uitgeverij Verloren Hilversum 1997, ISBN 9065501541;

383 blz.; ƒ45,-. In deze bundel wordt eerst de verhouding van Spanje tot de republiek behandeld, de economische ontwikkelingen op korte, middellange en lange termijn, de relatie tot onze overzeese gebiedsdelen, de organisatie van het Spaanse en het Staatse leger. Vervolgens wordt nagegaan hoe de vrede werd gevierd in de schone kunsten, muziek en drama en hoe de twee kerken de sluiting van de vrede ervoeren. De citaten in verband met de vrede komen alle uit dit boek.

- Paul Knevel, **Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700**; Uitgeverij Verloren Hilversum; ISBN 9070430366; 420 blz; ƒ70,-. Verder gaat ook hij diepgaand in op de maatschappelijke en culturele functie van de schutterijen.

•••••••••

door: Dr.P.C.Boer

JAGEROPERATIES BOVEN WEST-JAVA IN DE PERIODE 1 TM 8 MAART 1942 .

LAATSTE DEEL: DE MISSIES VAN 7 EN 8 MAART 1942

In de ochtend van 7 maart werd de ploeg jachtvliegers van 1-Vl.G.V onder commando van Eerste Luitenant Benjamins afgelost door Kapitein Van Helsdingen en een ploeg vliegers van de vroegere afdeling 2-Vl.G.V. Om 0500 uur meldden de "verse" vliegers zich in de Noord-hangar, waarop Van Helsdingen vrijwilligers vroeg voor de vier beschikbare Brewsters. De vijfde ingedeelde jager was kort daarvoor tijdens het voorverwarmen van de motor in brand gevlogen en voorlopig niet bruikbaar. De afdelingscommandant wees aan: Eerste Luitenant Deibel, Vaandrig Scheffer, Vaandrig Jolly en Sergeant Bruggink. De overige vliegers konden naar huis gaan. Tweede Luitenant Hoijer bleef nog voor het geval dat de vijfde Brewster in de loop van de dag gereed zou komen. Hier was geen sprake van. Van Helsdingen vertrok per auto naar het Commando ML om te horen welke opdrachten te verwachten waren. Zijn afdeling was de enige nog operationele jachtvliegafdeling van de ML. Afdeling 2-Vl.G.V was inmiddels in 1-Vl.G.V opgegaan, met Van Helsdingen als commandant van het geheel. Afdeling 2-Vl.G.IV had in het geheel geen inzetbare vliegtuigen meer over en was voorlopig uitgevlogen.

Vanwege het Japanse luchtoverwicht besloot Java Air Command de paar resterende geallieerde jachtvliegtuigen zoveel mogelijk te verspreiden. Het 242 squadron (het enige overgebleven RAF-jachtvliegsquadron) werd overgeplaatst naar Tasikmalaja. De drie vliegklare Hurricanes vertrokken 7 maart omstreeks 05.00 uur, onder leiding van Sqn Ldr Julian. Zijn volgvliegers waren Plt Off Lockwood en Plt Off Bainbridge. De toestellen stonden nauwelijks op hun nieuwe basis in scherfweren, of de Japanse legerluchtmacht bombardeerde om 05.30 uur nog een laatste keer vliegveld Tasikmalaja. Ingezet werden zes jagers van de 59e Sentai en tien bommenwerpers van de 75e Sentai uit Kalidjati. De Japanners concentreerden zich op de scherfweren met vliegtuigen. De gevolgen waren rampzalig. Een Hurricane ging verloren, tezamen met een Vildebeest-torpedobommenwerper van

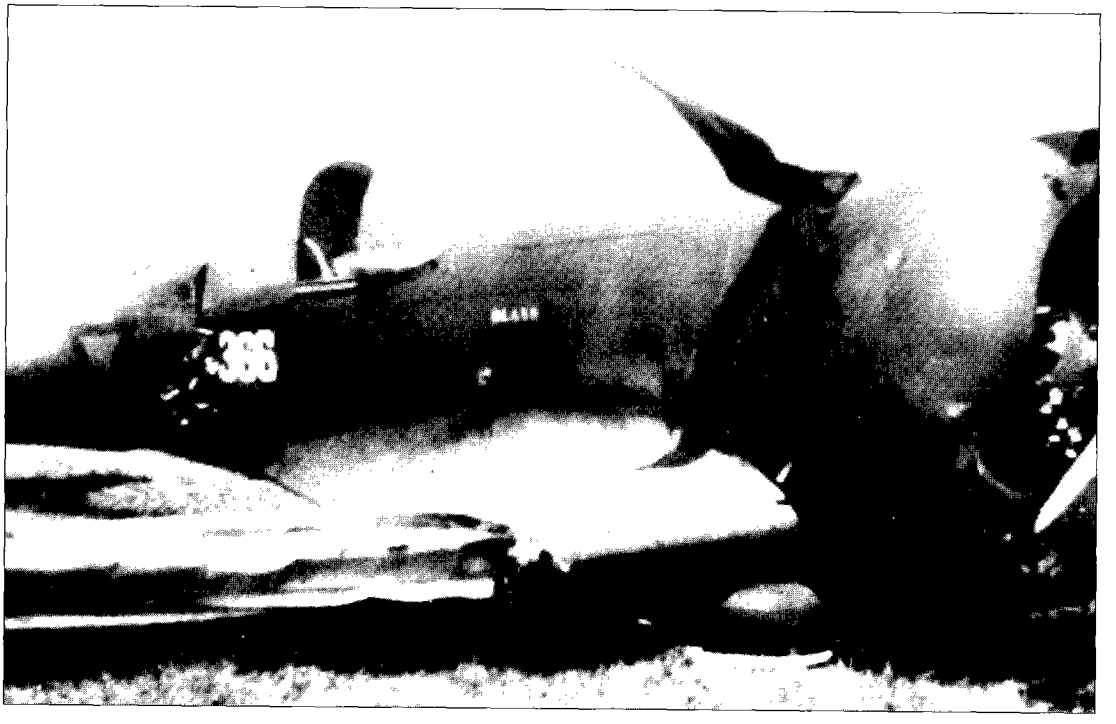

Een gecrashte Curtiss-Wright CW-21B. Diverse jagers van de ML maakten in de oorlogsdagen door motorstoring, veroorzaakt door zeer grote aantallen vlieguren die werden gemaakt, buiklandingen.

(Foto: Sectie Luchtmachthistorie).

36 squadron RAF, twee Lockheed L212-transportvliegtuigen van de Depot Vliegtuigafdeling (D.Vl.A.) en een L212 van de Vlieg- en Waarnemersschool van de ML. Verder verbrandden twee van in totaal drie Glenn Martin bommenwerpers van 3-Vl.G.III op het vliegveld. De derde Glenn van deze afdeling (eerder in de landing beschadigd) liep zware schade op. Een Hurricane liep lichte schade op.

Een Hurricane van 242 squadron te Pameungpeuk zou vandaar naar Tasikmalaja worden gevlogen, maar verongelukte in de start. Flt Lt Parker kroop, tot grote verbazing van iedereen die het zag gebeuren, heelhuids uit het over de kop geslagen wrak.

Het grondpersoneel van 242 squadron vertrok over de weg naar Tasikmalaja, maar zou daar pas na de capitulatie van het KNIL aankomen. Een zwaar beschadigde Hurricane werd met een ploegje technisch personeel te Andir achtergelaten. De reparatie van het toestel zou niet meer worden voltooid.

In de late ochtend van 7 maart kwam bij het Commando ML en BRITAIR (het overkoepelende commando van de RAF en RAAF squadrons) -eindelijk- een verzoek om luchtsteun binnen van Generaal-majoor Pesman. Pesman was commandant van de zgn. Groep Bandoeng, het divisiehoofdkwartier van de KNIL- en geallieerde grondstrijdkrachten te Bandoeng en omgeving. Gevraagd werd scheervluchtaanvallen uit te voeren op Japanse troepen die de verdedigingslinie van het KNIL bij Lembang aanvielen. Generaal-majoor Kengen (commandant Commando ML) ontraadde uitvoering. Het was al midden op de dag en de

lucht was vol Japanse vliegtuigen. Kengen stelde dat de enkele nog beschikbare jagers hoogst waarschijnlijk niet in staat zouden zijn enige lucht voor de grondstrijdkrachten te bewerkstelligen en dat een dergelijke aanval zeer waarschijnlijk door de meeste van de in te delen vliegers niet zou worden overleefd. Pesman liet echter overbrengen dat het zijn uitdrukkelijke wens was, dat de opdracht zou worden uitgevoerd. Toen Van Helsdingen dit op het Commando hoorde riep hij uit: "De opdracht zal worden uitgevoerd, maar dit is zelfmoord". Vastbesloten de missie zelf mee te vliegen, reed de afdelingscommandant terug naar Andir.
De aanval zou rond het middaguur worden uitgevoerd. Eerste luitenant Zeylemaker (verbindingsofficier van de ML) belde namens Pesman in de ochtend Kapitein Valk de vliegkampcommandant te Tasikmalaja, en gaf opdracht de nog beschikbare Hurricanes van 242 squadron te 12.00 uur rendez-vous te laten maken met de Brewsters van 1-Vl.G.V boven Rantja Ekek. Omstreeks 12.00 uur trok hij deze opdracht in. Van Helsdingen had inmiddels met Generaal Pesman afgesproken de missie op een later moment te vliegen. Om met zijn patrouille kans op overleven te hebben, wilde hij geschikt weer (bewolkte lucht) afwachten. De generaal gaf hiervoor Van Helsdingen in een telefoongesprek persoonlijk toestemming. De commandant van de Groep Bandoeng zag naderhand wel in dat er geen enkel uitzicht op succes was en toonde begrip voor het grote risico dat de jachtvliegers zouden lopen. Hij vroeg Van Helsdingen of deze kans zag zo op te treden dat het zeer laag gezonken moreel van de eigen troepen weer omhoog gebracht zou worden. Sqn Ldr Julian op Tasikmalaja zag niets in een dergelijke opzet en zag, toen

De Brewster B-398 werd in februari 1942 gevlogen door Eerste luitenant vlieger waarnemer A.G. Deibel. Het toestel maakte op 19 februari 1942 na een luchtgevecht een noodlanding op Semplak. Daarna werd het afgeschreven.
(Foto: Sectie Luchtmachthistorie).

hem door Zeylemaker die vrijheid werd gegeven, er van af aan de missie mee te doen.
Hoewel Van Helsdingen door de schaarste aan ervaren afdelingscommandanten sedert 2 maart een verbod had van het Commando ML om operationeel mee te vliegen, deelde hij zichzelf in als patrouillecommandant. Hij nam hiertoe het toestel over van Vaandrig Jolly. Om 15.00 uur startten de vier Brewsters voor een "strafing" van Japanse troepen noord van Lembang. Boven Bandoeng hing inmiddels zware bewolking. Deibel en Scheffer vlogen achterop en circa 200 meter hoger dan het koppel Van Helsdingen, Bruggink. Deibel en Scheffer stootten kort na de start op een Ki 48-bommenwerper. Eerstgenoemde vlieger beschoot dit toestel tot het wegduikend richting Kalidjati in een wolk verdween. Vrijwel direct na dit treffen doken negen Ki 43-jagers op, een patrouille van drie uit de richting van de Tangkoebang Prahoe, een patrouille van drie uit de richting van de berg Boerangrang en nog een patrouille van drie uit een positie ten westen van de Boerangrang. De bemanning van de Ki 48 had kennelijk patrouillerende jagers van de 59e Sentai gealarmeerd.
Drie van de Japanse jagers gingen achter het koppel Van Helsdingen, Bruggink aan. Dit had net de weg noord van Lembang bereikt en was begonnen met "strafen". Een tweede "strafing run" kon niet meer worden gemaakt. Bruggink waarschuwde met de vleugeltips Van Helsdingen en brak naar rechts weg met een van de door hem waargenomen Ki 43's achter zich aan. Hij ontsnapte in een wolk en keerde via een omweg heelhuids en met een ongeschonden vliegtuig terug op Andir. Van Helsdingen dook met een Ki 43 achter zich naar boomtophoogte, een gevaarlijke aangelegenheid met het oplopende ruwe terrein tussen Lembang en de Tjater-pas. Hij werd of neergeschoten, of raakte tijdens het manoevreren op lage hoogte de grond. De hem achtervolgende Ki 43 stortte ook neer, mogelijk omdat de vlieger in de brokstukken van de op de grond ontploffende Brewster vloog.
Deibel en diens koppelgenoot Scheffer werden door zes Ki 43's belaagd, nadat ze de derde Japanse patrouille hadden weten te verrassen. Deibel viel eerst de middelste van deze drie Ki 43's aan, welk toestel opzij wegviel. Vervolgens viel hij het voorop vliegende jachtvliegtuig aan, waarvan de vlieger een steile bocht had ingezet. Voordat de Ki 43 een aanvalspositie bereikte, had Deibel het toestel echter in zijn vizier. Al vurend vloog hij op topsnelheid op zijn tegenstander af, trok net op tijd op en schoot op circa twee meter over de cockpit van zijn tegenstander heen. De zichtbaar getroffen Ki 43 viel weg en Deibel trok op en dook een dunne wolk in. Toen Deibel uit de wolk kwam en de haperende mitrailleurs van zijn Brewser opnieuw wilde spannen, zat hij ineens in de vuurbundel van een andere Ki 43. Zijn toestel werd getroffen in de olietank en olie woei langs de cockpitbeglazing en ook de cockpit in. De tegenstander was daarna verdwenen en Deibel zag noch Brewsters, noch Ki 43's meer. Hij dook het ravijn van Dago in en wist zijn aangeschoten toestel in een regenbui te landen op Andir. In de landing vloog een beschadigd wiel van de jager, die vervolgens in een "groundloop" van de baan liep en schade opliep aan een vleugel. Scheffer landde een minuut na hem. Hij had in het luchtgevecht met de zes Japanse jagers geen resultaten weten te boeken. Na een korte strijd was hij een wolk ingedoken om aan de overmacht te ontsnappen. Zijn Brewster bleef onbeschadigd. Het luchtgevecht kostte de 59e Sentai twee Ki 43's en twee vliegers, voor wie ten tijde van de capitulatie van het KNIL ter plaatse een grafmonument werd opgericht.
Het eerste dat de ML-jachtvliegers na hun

landing op Andir te horen kregen was: "Jullie zijn voor niets er op uit geweest, we capituleren". Op Andir was inmiddels bekend geworden dat een stafofficier met witte vlag als onderhandelaar naar de Japanse troepen te Lembang was gezonden. Het personeel van de ML-jagerafdelingen trok zich grotendeels terug in de gevorderde legeringsruimte te Bandoeng. Gewacht werd op het einde van de strijd, waarschijnlijk de volgende dag. De laatste vlucht van 1-VI.G.V zou de geschiedenis ingaan als de riddervlucht. Bij K.B. van 14 juli 1948 Nr. 5 werden vanwege de 7 maart 1942 betoonde moed, beleid en trouw ingeschreven in de registers der Militaire Willems-Orde als Ridder 4e klasse: Eerste luitenant Deibel, Vaandrig Scheffer(postuum) en Sergeant Bruggink. Kapitein Van Helsdingen, eerder benoemd tot RMWO 4e klasse, werd bij dit zelfde K.B. postuum bevorderd tot Ridder der Militaire Willems-Orde 3e klasse. Het vorenstaande wegens "... het zich opnieuw in de strijd onderscheiden door uitstekende daden van moed, beleid en trouw...". In KNIL-kringen leidde deze bevordering hier en daar tot opgetrokken wenkbrouwen, want hoe men de moed en opofferingsbereidheid van Jaap van Helsdinden ook waardeerde, het ondanks een verbod daartoe toch zelf mee te vliegen, vond men ietwat haaks staan op de voorwaarde "beleid". Verder vroeg men zich af wat gebeurd zou zijn als Van Helsdingen wel zou zijn teruggekomen en een of meer van zijn vliegers zou zijn gesneuveld.

Het 242 squadron van de RAF te Tasikmalaja voerde 7 maart geen opdrachten uit. De vliegers waren doodop, de eigen grondploeg was nog niet gearriveerd en er waren nog maar twee Hurricanes over. De vliegers Bainbridge en Lockwood voerden in deze toestellen in de ochtend van 8 maart een wegverkenning uit in verband met de terugtocht van Britse troepen naar een verzamelgebied in het binnenland, vanwaar men wilde proberen de strijd voort te zetten. Na terugkeer op Tasikmalaja gaf BRITAIR opdracht de toestellen te vernielen, waarop grondpersoneel van de RAF op het vliegveld ze in brand stak. Het was de allerlaatste jageroperatie die voor de capitulatie werd uitgevoerd. De Hurricane-sorties waren tevens de allerlaatste vluchten met jachtvliegtuigen op Java voor, ingaande 9 maart 1942, het KNIL capituleerde. Het personeel van de squadrons van de ML en RAF was "op" en hoewel er nieuw materieel stond aan te komen, ontbrak de tijd dit operationeel inzetbaar en het personeel ermee vertrouwd te maken.

Te Andir en omgeving waren sinds eind februari 1942 15 Curtiss P-40E-jachtvliegtuigen in opbouw bij de Technische Dienst(TD) van de ML. Opbouwploegen bestaande uit personeel van de TD zelf, maar ook van diverse ML-afdelingen en de Kon. Ned. Indische Luchtvaartmaatschappij(KNILM), werkten dag en nacht in een vergeefse poging deze toestellen nog operationeel te krijgen. De rompen van de jagers werden op locaties buiten het vliegveld geassembleerd, waarna te Andir door de TD de motor en de (buiten)vleugels werden gemonteerd. Op 7 maart waren de eerste twee van deze jagers klaar om te worden ingevlogen. Na een korte testvlucht boven het vliegveld Andir, vlogen Sergeant-majoor Clignett en Sergeant Dejalle de twee P-40's over naar Pameungpeuk, waar ze wat veiliger voor luchtaanvallen waren. De TD te Andir werkte inmiddels aan nog een paar P-40's, maar deze werkzaamheden werden gestaakt toen ter voorbereiding op de capitulatie van het KNIL in de avond van 7 maart een vernielingsplan in gang werd gezet. Bij de uitvoering van het vernielingsplan voor de TD, dat overigens door omstandigheden goeddeels onuitgevoerd bleef, werd in de verwarring verzuimd ook deze P-40's te vernielen. Wel werd door personeel van verschillende opbouwploegen

schade toegebracht aan in opbouw zijnde rompen en werden er enkele in een sloot of vijver geduwd. Volgens Japanse bron was de schade echter te repareren. De bedoeling was geweest met de P-40's de in februari 1942 gedeactiveerde afdeling 1-Vl.G.IV opnieuw te formeren. Het kwam er niet meer van.
Ook de laatste twee nog operationele Brewsters van 1-Vl.G.V te Andir werden niet vernield, evenals de twee P-40's te Pameungpeuk. Een klein aantal jachtvliegtuigen die bij de TD te Andir in reparatie waren, vielen na de capitulatie eveneens in Japanse handen. Zo ook twee Brewsters die door de RAF aan de ML waren overgedragen en waarvan de uitrusting door de TD zoveel als mogelijk aan de ML-standaard werd aangepast. Bij een hulpwerkplaats van de TD te Tasikmalaja waren 12 P-40's in opbouw, bestemd voor de RAF. Toen op 8 maart 1942 deze hulpwerkplaats werd vernield, waren de eerste van de toestellen bijna klaar. Alleen de motoren moesten nog worden opgebouwd. Hoewel vernield, bleek dit achteraf toch te oppervlakkig gebeurd te zijn. De Japanse Legerluchtmacht meldde later dat alle toestellen te repareren waren.
Kwam de capitulatie van het KNIL op Java te snel om de eind februari 1942 per schip te Tjilatjap aangekomen 27 P-40's nog operationeel te krijgen, evenmin konden vele tientallen jachtvliegtuigen en ook duikbommenwerpers die de Amerikaanse legerluchtmacht in Australie had verzameld nog naar Java worden overgebracht. De Japanners beheersten de luchtroute naar Java en ook de zeeroute naar Tjilatjap. Het was puur geluk dat het vrachtschip met de 27 P-40's heelhuids deze haven aan de zuidkust van Java haalde. De eveneens met P-40's (bestemd voor de USAAF op Java) geladen Amerikaanse vliegtuigtender "Langley" was minder fortuinlijk en werd het slachtoffer van de Japanse marineluchtmacht. Een Brits vliegkampschip dat uit Aden was vertrokken met aan dek twee squadrons Hurricanes voor de versterking van de RAF op Java, werd noodgedwongen naar Ceylon gedirigeerd en vloog 6 maart 1942 in de nabijheid van dit eiland een grote groep van deze jachtvliegtuigen af. Twee Nederlandse schepen met in totaal 14 Brewster-jagers aan boord (plus nog een aantal verkenners voor de ML) waren op weg naar Tjilatjap. Eén ervan arriveerde op 2 maart 1942, maar kon niet meer worden gelost en voer met haar lading door naar Australië. Het andere werd reeds op zee direct naar Australië doorgezonden.

●●●●●●●●●●

VAN DE PENNINGMEESTER

Wil Zaagman jr.

Onlangs is aan alle leden, die daarvoor in aanmerking komen, een acceptgirokaart toegezonden. Deze is bedoeld voor de betaling van de (niet verhoogde) contributie over 1998. De op de kaart vermelde persoonsgegevens zijn dezelfde als die in de ledenadministratie zijn opgenomen. Indien u onjuistheden ontdekt, van welke aard dan ook, verzoek ik u mij die door te geven opdat ik de juiste informatie kan opnemen. Op de acceptgiro staat tevens het verzoek het verschuldigde bedrag uiterlijk 1 april aanstaande te voldoen. Mag ik op uw aller medewerking rekenen, dat ik op genoemde datum over de bedragen kan beschikken?
Bij voorbaat mijn hartelijke dank!

Door Huibert Crijns

DE ATLANTIKWALL
OPBOUW, INRICHTING EN HET VERDEDIGINGSCONCEPT

De overblijfselen van de Atlantikwall, die nog overal langs de West-Europese kusten zijn aan te treffen, mogen zich de afgelopen jaren in een toenemende belangstelling verheugen. Tot decennia na de oorlog werden zij beschouwd als hinderlijke herinneringen aan oorlog en bezetting en als lelijke puisten in het landschap. Het toenemende aantal publikaties sinds de late jaren '70 en het feit dat in Nederland enkele Atlantikwall complexen recentelijk op de monumentenlijst zijn geplaatst laat zien dat de voormalige Duitse verdedigingswerken minder emotioneel beladen zijn en meer op hun militair-historische waarde beoordeeld kunnen worden. De publikaties die tot nu toe over de Atlantikwall verschenen richten zich voornamelijk op de hardware: de bunkers. Hun uiterlijk, functie en samenhang, hun architectonische waarde en de plaatsen waar ze te vinden zijn, zijn langzamerhand aardig gedocumenteerd. In een serie van twee artikelen, waarvan het eerste hier voor u ligt, zal ik meer ingaan op de militair-strategische aspecten van de Atlantikwall. Het eerste artikel behandelt de opbouw en inrichting van de Atlantikwall en de gedachten daarachter. Het tweede artikel, dat in het volgende nummer van dit tijdschrift zal verschijnen zal ingaan op de militaire waarde van de Atlantikwall.

Van Kustbatterijen naar Atlantikwall

In de zomer van 1940 begon de Duitse Kriegsmarine met de aanleg van *Marine-seezielbatterien* langs de net veroverde Westeuropese kusten. Deze kustbatterijen hadden geen kustverdedigingstaak maar beschermden de eigen scheepsbewegingen onder de kust alsmede de eigen haven- en riviermondingen. Daarnaast waren zij bedoeld voor de ondersteuning van operatie Seelöwe, de geplande Duitse invasie van Engeland.
De strategische situatie veranderde voor Duitsland toen de aanval op de Sovjetunie vast begon te lopen. Het Duitse opperbevel zag zich genoodzaakt steeds meer kwalitatief goede eenheden van West-Europa naar het oostfront te verplaatsen. Onderwijl waren de Verenigde Staten in de oorlog betrokken geraakt en waren de Britten langzaam op krachten aan het komen. Als gevolg van deze ontwikkelingen bepaalde het Duitse opperbevel in december 1941 dat langs de kusten van Noorwegen, Denemarken, de Duitse Bocht, Nederland, België en Frankrijk overgegaan moest worden tot de bouw van de Neue Westwall. Dit moest een verdedigingslinie worden die met inzet van zo weinig mogelijk troepen elke geallieerde landingspoging met zekerheid moest kunnen afslaan (Ambachtsheer, 51). Bij de bouw had de Noorse kust prioriteit als gevolg van de moeilijke verdedigbaarheid ervan, op de voet gevolgd door de Frans-Belgische kust tussen de Seine en de Schelde die door zijn nabijheid van de Zuidengelse havens en de terreingesteldheid van het achterland zeer geschikt werd geacht voor landingen. De kusten van Normandië en Bretagne golden als moeilijk te benaderen, Nederland en Denemarken werden door de Duitsers als ongeschikt beschouwd voor grootscheepse militaire landingen en

operaties (Wegmüller, 74). Deze kusten zouden daarom minder zwaar versterkt hoeven te worden.
De bouw van de Neue Westwall was nog nauwelijks aangevangen toen Hitler in het voorjaar van 1942 in de Führerweisung 40 nieuwe aanwijzingen gaf voor de inrichting van de stelling. Deze aanwijzingen getuigden van een toenemende vrees voor een geallieerde invasie op de Westeuropese kust. De vloedlijn werd tot *Hauptkampflinie* verklaard. De stelling moest tot het uiterste verdedigd worden. Terugtrekken was niet toegestaan. De Neue Westwall moest worden uitgebouwd tot een reeks alzijdig verdedigbare steunpunten, zodat een doorgebroken vijand de stelling niet eenvoudig door aanvallen in de rug zou kunnen oprollen (Ambachtsheer, 51).

Op bevel van Hitler werd de Neue Westwall in de herfst van 1942 omgedoopt tot Atlantikwall. Gerichte propaganda vond plaats teneinde de vijand, zowel als het eigen volk, het weerstandsvermogen van de kustverdediging te doen overschatten. Hitler stelde: '*Das beste wäre, wenn durch den Ausbau erreicht würde daß der Gegner überhaupt keinem Angriff wagt.*' (Wegmüller, 74) Uit deze uitspraak valt af te leiden dat het doel van de Atlantikwall strategisch en niet operationeel-tactisch was. Het doel was krachten te sparen en niet de kustverdediging te versterken. Voor Hitler was de kwaliteit van de vestingwerken omgekeerd evenredig aan het aantal troepen dat nodig was om hen afdoende te bemannen. De Atlantikwall diende als rugdekking voor de Russische veldtocht, die de inzet van alle beschikbare

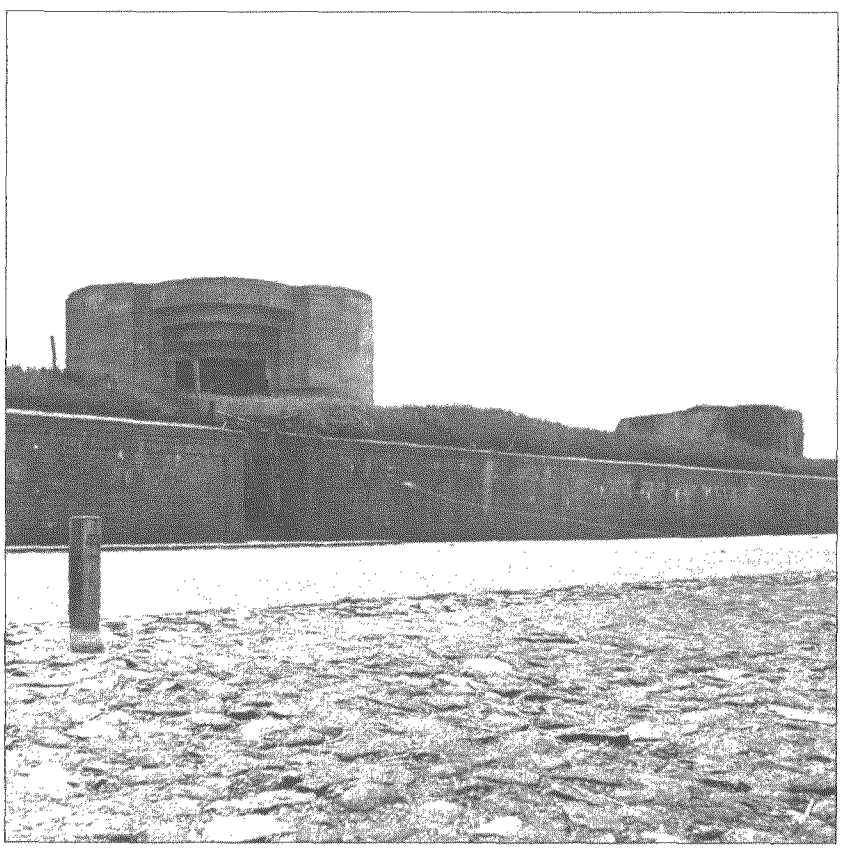

Batterij Kaaphoofd, Den Helder (1947) (Herkomst foto: Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, Den Haag)

krachten vergde.
Toen in juni 1944 de invasie plaatsvond was de Atlantikwall nog verre van voltooid. Weliswaar was de gehele kustlijn provisorisch versterkt, maar het Verschartungsprogram, de bouw van zware bunkers, was nog in volle gang.
Grote delen van de Atlantikwall vielen in geallieerde handen. Aan de overige delen werd de bouw zo goed als stopgezet. De Duitse prioriteiten lagen nu bij de bouw van stellingen meer landinwaarts, met als doel de geallieerde opmars af te grendelen.

De opbouw van de Atlantikwall

In de eerste bouwfase van de Atlantikwall werden provisorische veldversterkingen aangelegd om het weerstandsvermogen van de stelling binnen korte tijd op een aanvaardbaar peil te brengen. Het toenemende geallieerde luchtoverwicht noodzaakte echter al snel om geschutsopstellingen, onderkomens en opslagplaatsen onder gewapend beton te brengen: Het zogenaamde Verschartungsprogram. Aanvankelijk werden hiervoor bestaande bunkerontwerpen uit de Westwall toegepast. Maar al spoedig werden nieuwe types voor de Atlantikwall ontworpen die eenvoudiger en goedkoper waren en waarin met name het schaarse pantserstaal minder werd toegepast. Naarmate de prestigieuze bunkerbouwprogramma's van 1942 en 1943 meer vertraging opliepen werden weer steeds meer types met een dunnere betondikte gebouwd.
In tegenstelling tot de Maginotlinie waarin alle voor de strijd noodzakelijke elementen in één groot ondergronds werk werd samengevoegd, ontwierpen de Duitsers voor elke functie een aparte bunker. De verschillende bunkers van een samenhangend complex werden verspreid opgesteld. Deze deconcentratie verkleinde de trefkans bij beschietingen en bombardementen en maakte dat het complex als geheel nooit in één keer uitgeschakeld kon worden. Ieder object was apart verdedigbaar. Nadeel van de deconcentratie was dat de verbindingen tussen de verschillende bunkers kwetsbaar werden. De loopgraven tussen de bunkers en de ingegraven veldtelefoonlijnen raakten bij bombardementen beschadigd. Daardoor konden munitieaanvoer en gevechtsleiding ernstig verstoord worden.
De eerder genoemde Führerweisung 40 gaf het concept van de latere Atlantikwall in een notedop. De stelling was geen aaneengesloten, louter naar de zeezijde gerichte verdedigingslinie, maar een aaneenschakeling van semi-zelfstandige naar alle zijden verdedigbare en elkaar ondersteunende opstellingen. De kleinste eenheid in de Atlantikwall was het Widerstandsnest. Dit was een lichte veldversterking voor één of twee infanteriegroepen. De hoofdbewapening bestond uit machinegeweren, soms aangevuld met zwaardere wapens.
Complexen met een belangrijkere functie zoals kustbatterijen, luchtdoelbatterijen, commandoposten of radarinstallaties kregen de status van Stütz-punkt. Alle belangrijke functies binnen een Stützpunkt waren ondergebracht in zogenaamde *ständige* bunkers (betondikte > 2m). De Stützpunkte hadden een grotere bezetting en werden vaak verdedigd door luchtdoel- en antitankgeschut.
Op strategische plaatsen waar zich een concentratie van Stützpunkte en Widerstandsnester bevond, werden deze samengevoegd tot een Stützpunktgruppe. De Stützpunktgruppe was verder in de diepte uitgebouwd, beschikte over een tactische reserve, en werd geheel omringd door tankversperringen en mijnenvelden.
Op plaatsen die van eminent militair belang waren, zoals grote havens, kon een Stützpunktgruppe de status van Verteidigungsbereich krijgen. De Verteidigungsbereiche werden extra zwaar uitgebouwd. Zij kenden

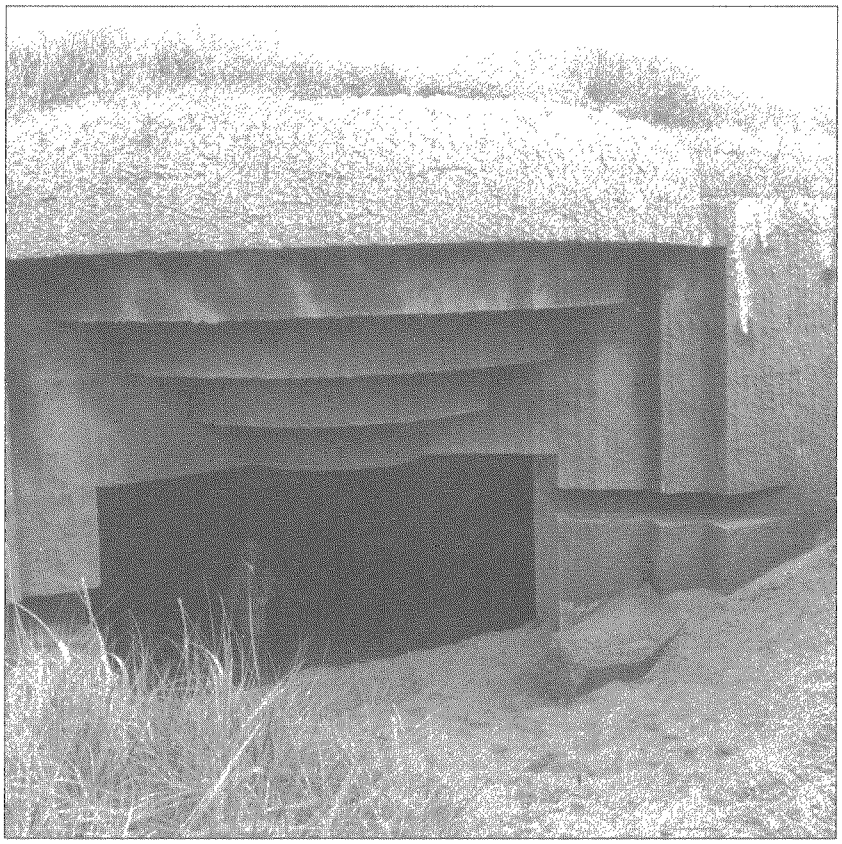

Geschutsbunker, Noordwijk aan Zee (Herkomst foto: Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, Den Haag)

een concentratie van kust- en luchtdoelbatterijen, waarin vaak extra zware kalibers aanwezig waren. Binnen een Verteidigungsbereich waren grote voorraden munitie en levensmiddelen, en een aanzienlijke tactische reserve aanwezig. De commandant had vergaande bevoegdheden, zodat het Verteidigungsbereich zelfstandig een langdurig beleg kon doorstaan.
In februari 1944 werd op aanwijzing van Hitler aan de belangrijkste Verteidigungsbereiche de status van Festung toebedeeld. Deze titel was echter, typisch voor Hitlers beleid aan het einde van de oorlog, meer van morele dan van materiële waarde. De Festungskommandant kreeg nog verdergaande bevoegdheden en het uitdrukkelijke bevel dat de Festung tot de laatste man en de laatste kogel verdedigd moesten worden.

Behalve aan het zwaar verdedigde Nauw van Calais en de oostelijke Kanaalkust was er in feite geen sprake van een ononderbroken lijn van verdedigingswerken. Tussen de Stützpunktgruppen, Verteidigungsbereiche en Festungen lag de zogenaamde Freie Küste. Deze werd slechts licht verdedigd door Widerstandsnester en kleine Stützpunkte die met een tussenruimte van 800-1200 meter van elkaar waren geplaatst. Zo konden zij het tussenterrein met hun lichte wapens bestrijken en elkaar ondersteunen en flankeren. Wel werd vrijwel het gehele *Küstenvorfeld* bestreken door middelzware (15-20cm) en zware (20-40cm) kustbatterijen welks schootsvelden elkaar overlapten. Waar het *Küstenvorfeld* voor de Freie Küste vaak maar door één of hoogstens twee batterijen bestreken werd vielen

belangrijke haven- en riviermondingen in het schootsveld van wel vijf of meer batterijen.
De verschillen in de mate van versterking van de kust hingen samen met de geografische omstandigheden. Om na een landing de eigen troepen in voldoende mate te kunnen bevoorraden en versterken hadden de geallieerden een aanzienlijke haven nodig. Daarom golden de havens als de meest belangrijke te verdedigen objecten. Een gelande vijand die niet de snelle beschikking over een haven had zou namelijk met geringe krachten binnen korte tijd vernietigd kunnen worden. Verder was de geschiktheid van de kust om landingen uit te voeren, de mogelijkheden die het achterland bood voor mobiele oorlogvoering met pantsereenheden en de afstand van het kustgebied tot de Engelse havens van belang.

Het verdedigingsconcept

De bouw en bezetting van de Atlantikwall was in feite een *joint-operation* van het Duitse Heer, Luftwaffe en Kriegsmarine. Dat veroorzaakte vanaf het begin meningsverschillen over de wijze waarop de verdediging gevoerd moest worden. De Kriegsmarine die het beheer voerde over de meeste kustbatterijen en veel radarinstallaties wilde de strijd zo veel mogelijk op zee, dat wil zeggen vóór de kust, uitvechten. Het vrije schootsveld en het onbeperkte zicht tot de horizon maakten deze visie inderdaad aantrekkelijk. De hoeveelheid zwaar geschut die een dergelijke tactiek vereiste was echter niet beschikbaar en zou bovendien een zware claim leggen op de capaciteit en grondstoffen van de Duitse wapenindustrie.
Het Heer (de Duitse landmacht) beschouwde het moment van de landing als het tijdstip waarop de vijand verslagen moest worden. Op het moment van de landing was de vijand zich immers binnen het vuurbereik van de verdedigers aan het reorganiseren. Op dat moment van chaos moest de verdediger met alle kracht toeslaan en de aanvaller weer de zee invegen.
De alomtegenwoordige concurrentiestrijd tussen Heer en Kriegsmarine maakte dat geen definitieve keuze tussen beide concepten werd gemaakt. Dat was op zich nog niet slecht, omdat beide concepten elkaar niet noodzakelijkerwijs in de weg stonden, elkaar zelfs konden aanvullen. Effectiever was het wellicht geweest als beide bewust met elkaar verenigd en meer op elkaar afgestemd waren geweest.
Ook op een ander gebied bleef de Atlantikwall een hybride karakter houden, namelijk tussen de concepten van statische en mobiele verdediging. Het was Hitlers intentie om middels de Atlantikwall te voorkomen dat de geallieerden ook maar één stap op het Westeuropese vasteland konden zetten. Veel van Hitlers generaals hadden echter serieuze twijfels aan de afweerkracht van de Atlantikwall. Von Rundstedt, de Oberbefehlshaber West, geloofde niet aan onoverwinnelijkheid. Doordat de weinige beschikbare troepen over een afstand van 2600km uitgesmeerd waren, was hij ervan overtuigd dat het voor de geallieerden mogelijk moest zijn om de Atlantikwall middels een krachtige en geconcentreerde aanval te doorbreken. Daarom dwong Von Rundstedt bij Hitler de beschikking af over een operationele reserve van zes pantser- en gemotoriseerde divisies. Deze moesten in geval van een aanval onmiddellijk een krachtig tegenoffensief lanceren.
Over de positionering en de wijze van inzet van de operationele reserve ontstond een meningsverschil toen Von Rundstedt in november 1943 generaal-veldmaarschalk Rommel als ondergeschikte kreeg. Rommel werd bevelhebber van de Heeresgruppe B, de legergroep die de belangrijke kuststrook

tussen de Schelde en de Loire moest verdedigen. Rommel was door zijn ervaringen in de strijd in Noord-Afrika zeer onder de indruk van het geallieerde luchtoverwicht. Hij vreesde dat de geallieerde luchtmachten de verplaatsing van de reserves naar het front door intensieve luchtaanvallen op wegen en spoorlijnen ernstig zouden kunnen hinderen. Daarom wilde hij de operationele reserves verspreiden en direct achter de kust opstellen. De tegenaanval moest worden ondernomen door eenheden die aan niet bedreigde kustgedeelten werden onttrokken. De vertragingen en verliezen bij deze troepenverplaatsingen zouden moeten worden gecompenseerd door de relatief sterke plaatselijke reserves die zijn concept met zich meebracht (Wegmüller, 153).

Rommels tegenspeler in het conflict was generaal Geyr von Schweppenburg, bevelhebber van het Panzer-Gruppen Kommando West. Deze koesterde de angst dat de kostbare pantserdivisies door Rommel ingeschakeld zouden worden in een statische infanterie- strijdwijze, waardoor zij al bij voorbaat aan hun specifieke kracht zouden inboeten. Bovendien vreesde hij dat door het verspreiden en dun uitsmeren van de operationele reserve de kustverdediging op lokaal niveau slechts marginaal versterkt zou worden, terwijl het concentreren van een sterke troepenmacht voor een tegenaanval hierdoor vrijwel onmogelijk zou worden. Geyr von Schweppenburg schatte de bedreiging uit de lucht weliswaar ook ernstig in maar achtte deze niet onoverkomelijk.

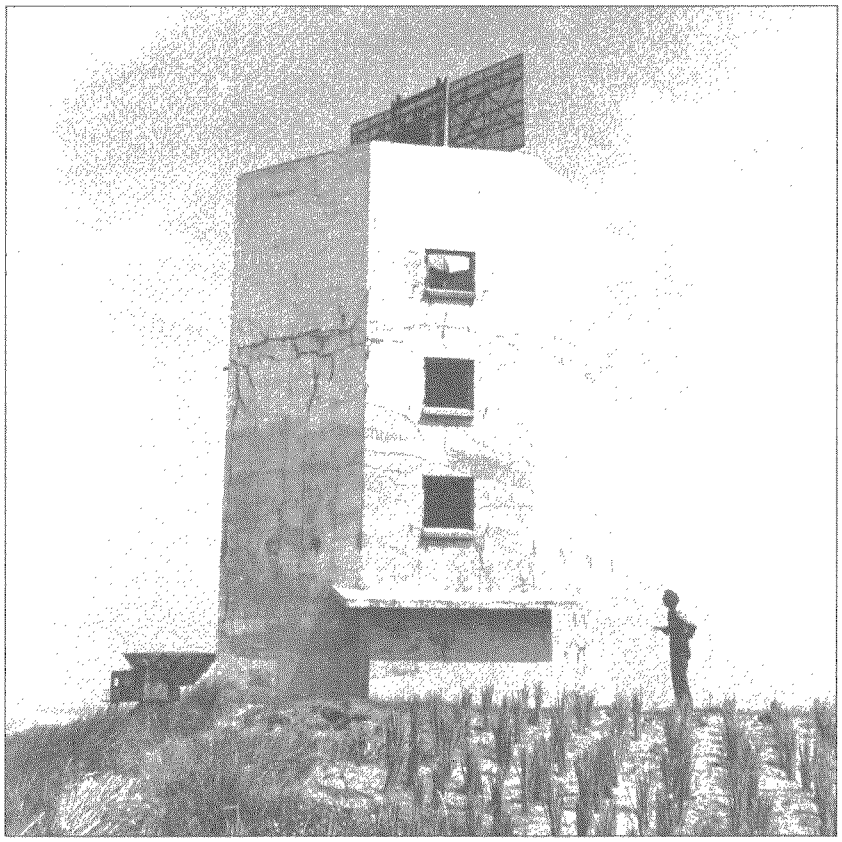

Betonnen radarstation bij Hoek van Holland (1947)
(Herkomst foto: Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, Den Haag)

Dit meningsverschil wordt ook wel de Panzerkontroverse genoemd en is in de geschiedschrijving vaak tot irreële proporties opgeblazen. Hierin deed men het voorkomen alsof Rommel een voorstander was van de statische verdediging en Geyr von Schweppenburg (een leerling van Guderian) een voorstander van de bewegingsoorlog met pantsereenheden. In feite koesterden zij beiden hetzelfde logische concept van een statische verdedigingslinie met daarachter een beweeglijke operationele reserve. Rommel schatte alleen het luchtgevaar veel ernstiger in dan Geyr von Schweppenburg en trok daar zijn conclusies uit (Wegmüller, 162).
Von Rundstedt koos uiteindelijk voor een compromis tussen beide visies. Van de zes onvolledige pantserdivisies divisies die hij onder zijn bevel had stelde hij er drie aan Rommel ter beschikking, die ze direct achter de Noordfranse kust opstelde. De overige drie werden als beweeglijke centrale reserve dieper in het achterland geplaatst.
Rommel was zich ten zeerste bewust van de operationele beperkingen van zijn antwoord op het geallieerde luchtoverwicht. Het betekende dat een vijandelijke landing koste wat kost op de kust afgeslagen moest worden. Was de vijand eenmaal doorgebroken dan was er niet snel een reserve beschikbaar om het gat te dichten. Daarom was het van het grootste belang om de kuststrook met behulp van alle beschikbare middelen in een zo hoog mogelijke staat van verdediging te brengen. Op Rommels bevel werd op immense schaal aangevangen met het opstellen van alle mogelijke provisorische hindernissen. De kuststroken werden vol geplaatst met allerlei mijnen en hindernissen tegen schepen, tanks, infanteristen en parachutisten. Door tekort aan manschappen en materialen waren de werkzaamheden hieraan nog in volle gang toen op 6 juni 1944 de geallieerde invasie in Normandië plaats vond.

Literatuur

* Ambachtsheer, ir.H.F., **Van verdediging naar bescherming. De Atlantikwall in Den Haag,** (Den Haag, 1995)

* **De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank,** Christ Klep, Ben Schoenmaker, red., ('s-Gravenhage, 1995)

* Eisenhower, Dwight D., **Kruistocht door Europa,** (Den Haag, z.j.)

* Luttwak, Edward N., **Strategy. The logic of war and peace,** (Cambridge, 1987)

* Partridge, Colin, **Hitlers Atlantic Wall,** (Guernsey, 1976)

* Rolf, Rudi, **Atlantikwall bunkertypen. Typologie du Mur de l'Atlantique,** (Beetsterzwaag, z.j.)

* Rolf, R., **Der Atlantikwall. Perlenschnur aus Stahlbeton,** (Beetsterzwaag, 1983)

* Rolf, R., **Bunkers in Nederland,** (Den Helder, 1982)

* Sakkers, H., **Atlantikwall in Zeeland en Vlaanderen gedurende opbouw en strijd 1942-1944,** (Middelburg, 1990)

* Taylor, dr.A.J.P., **De tweede wereldoorlog. Een nieuwe visie op de historische feiten,** (Wageningen, 1979)

* Thompson, R.W., **Dieppe bij dageraad. De geschiedenis van de raid op Dieppe,** (Haarlem, 1957)

* Wegmüller, Hans, **Die Abwehr der Invasion. Die Konzeption des Oberbefehlshaber West 1940-1944,** (Freiburg, 1986)

L.W. de Vries

LIBERATION OF KUWAIT MEDAL

De koning van Saoedi-Arabie besloot om na het met succesvol beeindigen van het Golf conflict een onderscheiding beschikbaar te stellen voor iedere militair die gedurende Desert Shield en/of Desert Storm, in het Golf gebied, diende, met de naam "Liberation of Kuwait Medal".

De periode van toekenning ligt tussen 2 augustus 1990 en 28 februari 1992, binnen een van de volgende gebieden: Perzische Golf, Rode Zee, Golf van Oman, Golf van Aden, Irak, Kuweit, Saudi Arbië, Oman, Bahrain, Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten. Personeel, uitgezonden na 28 februari 1992, komt niet in aanmerking voor toekenning van de betreffende onderscheiding. Buiten de gestelde toekennings periode en geografische zone moest eveneens aan van de volgende eisen voldaan worden:

1. Toegevoegd zijn geweest aan of permanent gediend hebben binnen een reguliere organisatie, en hierbinnen voor minimaal een dag betrokken zijn geweest aan grond- of kustoperaties.
2. Toegevoegd zijn geweest aan of permanent gediend hebben op een Marine vaartuig, en hierop voor minimaal een dag betrokken zijn geweest aan directe ondersteuning van militaire operaties.
3. Daadwerkelijk deelgenomen hebben aan een of meer operationele vluchten boven het omschreven gebied, ter ondersteuning van militaire operaties.
4. Een tijdelijk functie vervuld hebben binnen een onder de punten 1 t/m 3 omschreven hoedanigheid, voor een periode van dertig dagen.

De onderscheiding kan postuum toegekend worden, waarmee de gestelde tijdseisen vervallen.

De Nederlandse regering besloot om aan het verzoek van de Verenigde Naties te voldoen en zond in de betreffende periode militairen naar het Golf gebied. Aan + 1650 Nederlandse militairen, welke dienst deden aan boord van schepen en binnen het veldhospitaal in Saoedi-Arabië, is deze medaille toegekend.

De medaille heeft de maten 4,5 cm bij 5 cm. De voorzijde heeft als basis vijftien lange en vijftien korte zilverkleurige zonnenstalen. Op deze basis is een goudkleurige ring met daarin twee lauwertakken, die van beneden naar boven lopen, langs de zijden en bovenin een kroon. Binnen in deze ring is de omtrek van Saoedi-Arabië, goudkleurig op zilverkleurige ondergrond, afgebeeld.

Onder de ring is een goudkleurige bandelier met de tekst "Bevrijding van Kuwait", in de Engelse en Arabische taal. Boven de ring staan twee gekruiste zwaarden met een palmboom, eveneens goudkleurig. De keerzijde van de medaille is niet bewerkt. De medaille is zodanig bevestigd aan een lint dat de bovenzijde van de palmboom over het lint valt. Het lint heeft een breedte van 3.5 cm; in het midden is een 1.5 cm groene baan, geflankeerd door een 4 mm witte, 2 mm zwarte en 4 mm rode streep. Op de baton zijn de twee gekruiste zwaarden en palmboom eveneens aangebracht.
De Nederlandse regering besloot eveneens tot het instellen van een medaille voor het Golf conflict, deze medaille kon eveneens toegekend worden aan militairen die uitgezonden werden als een onderdeel van de geleide-wapensquadrons in Israel en Turkije en in verband met de operatie Provide Comfort 2 (hulpverlening aan uit Irak gevluchtte Koerden, binnen Zuid-Turkije) met de naam: "Herinnerings Medaille Multinationale Vredesoperaties Golf 1990" (3060 exemplaren). De militairen geplaatst binnen het veldhospitaal ontvingen tevens de Britse herinnerings medaille voor het Golf conflict.
Naast dit is het tevens vermeldingswaardig dat het Amerikaanse leger aan een Nederlandse burger, werkzaam binnen het Nederlandse Ministerie van Defensie (Branch Movement Controle Team - Schinnen), een medaille voor verdienste tijdens het Golf conflict heeft toegekend: "The Army Achievement Medal for Civilian Service".
Dit artikel is tot stand gekomen met medewerking van het Bureau Onderscheidingen, Ministerie van Defensie.
Bronnen:
Defensiekrant (30-01-92, No 4)
U.S. Army Regulation 600-8-22 (25-02-1995)

•••••••••

D. van Bavel

NEDERLANDERS IN DUITSE KRIJGSDIENST 1914-1918.
(EEN POGING TOT RECONSTRUCTIE)

In het jaar 1914 stond het Duitse Keizerrijk op het toppunt van haar macht en werd door de overige toonaangevende naties met een mengeling van vrees, afgunst en bewondering bekeken. Na de totstandkoming van de Duitse eenheid, gevolgd door de in 1871 aan Frankrijk toegebrachte nederlaag en de alliantie met Oostenrijk-Hongarije, had het zich opgewerkt tot een economische en technologische mogendheid van de eerste orde. De afloop van de in augustus 1914 uitgebroken oorlog werd dan ook met vertrouwen tegemoet gezien. Het lag in de bedoeling om Frankrijk in een korte veldtocht uit te schakelen, vervolgens met alle beschikbare strijdkrachten Rusland het hoofd te bieden en tenslotte de gehele wereld duidelijk te maken dat Duitsland voortaan het Europese concert zou dirigeren. Verbonden als het was aan haar buurland, liet Keizer Wilhelm II zich niet geheel onwillig meesleuren in het, aanvankelijk beperkte, Oostenrijks-Servische conflict en stortte zich welgemoed in de mobilisatie en de daaraan onlosmakelijk gekoppelde oorlog met Rusland en Frankrijk. Zoals dat dertig jaar later ook het geval zou zijn, moest er tenslotte een wereldverbond aan te pas komen om Duitsland's macht te breken.

Uit militair oogpunt bezien, hadden de Duitse strijdkrachten in 1914 de beste papieren. Het beschikte over een jonge, sterke vloot, in kwantiteit weliswaar ondergeschikt aan die van aartsrivaal Engeland, maar wel van superieure kwaliteit, en over een veldleger, bestaande uit een kader van kundige officieren en geharde, vakbekwame onderoffieren, gecompleteerd door ervaren reservisten en enthousiaste vrijwilligers. In zware artillerie kende zij haar weerga niet en slechts in veldgeschut werd zij door het Franse 75 millimeter kanon overtroefd. Overigens was de gehele uitrusting modern, efficient, grondig georganiseerd en beproefd. Zelfs het uitgebreide spoorwegnet was met het oog op snelle troepenverplaatsingen aangelegd. Bovendien waren de lessen, die uit recente Europese conflicten - zoals de Russisch-Japanse oorlog van 1905 en de Balkanoorlogen van 1912-1913 - waren getrokken, niet onopgemerkt aan de Chefs van Staven voorbijgegaan.

De eerste vrijwilligers

Het jonge Duitse oorlogsapparaat bleek een bijzondere aantrekkingskracht uit te oefenen. Reeds vóór 1914 schaarden buitenlandse vrijwilligers zich in de gelederen van een van de vele, met rijke tradities omgeven regimenten. Uiteraard werd aan inlijving bij een van de, vooral kleurrijke, elite cavalerieonderdelen de voorkeur werd gegeven.
Op het moment dat de Eerste Wereldoorlog uitbrak, waren enige Nederlandse onderdanen al in Duitse krijgsdienst getreden, Hieronder bevonden zich Jonkheer van Rensdorp, en - na daartoe verkregen Koninklijke Verlof - in 1906 eveneens E.H.L.EB. graaf van Bylandt, hoewel laatstgenoemde in 1917 een verklaring tot behoud van zijn Nederlanderschap aflegde. Een derde Nederlander was Jonkheer Teixeira de Mattos die bij de Duitse cavalerie dienstnam en zich in de Eerste Wereldoorlog aan het Russische front bijzonder wist te onderscheiden. Johannes Hesselink tenslotte, startte zijn langdurige carriere in vreemde krijgsdienst in het begin van het jaar 1914 bij het Thuringer Uhlanen Regiment nr. 6. Overigens dient vermeld te worden dat, indien een Nederlands onderdaan zich zonder "daartoe bekomen Koninklijk Verlof" in vreemde krijgsdienst begaf, hij onmiddellijk (volgens de toen geldende Nederlandse Grondwet) zijn Nederlanderschap verloor.
Werd, vervolgens, om wat voor reden dan ook, niet de "nieuwe" nationaliteit van het land aangenomen of verkregen, dan was men conform de toen van kracht zijnde Nederlandse wetgeving "statenloos" wat, onder meer, ontzetting uit rechten (met name het Kiesrecht) met zich meebracht.

Zomer 1914

Aanvankelijk verliep de Duitse opmars aan het Westelijk Front geheel conform het "Schlieffen-plan". Dat wil zeggen; Frankrijk werd met een wijdeboog via België binnengetrokken en even leek het er op dat de Geallieerden tegen hun eigen fortificaties aan de Franse oostgrens zouden worden verpletterd. Het liep echter anders.
De Duitse opmars werd aan de Marne tot staan gebracht. Dit niet alleen door toedoen van het zich herstellende Franse leger, maar evenzeer door fouten van de "Oberste Heeres Leitung". Bovendien mobiliseerde Rusland onverwacht snel, zodat vanaf september 1914 Duitsland gedwongen werd een oorlog op twee fronten te voeren, iets waar Von Schlieffen zo voor gewaarschuwd had. Al spoedig echter zouden zowel het oostelijk als het westelijk front in een loopgravenoorlog verzandden.
Tijdens de bewegingsoorlog van augustus tot december 1914 speelden cavalerieeenheden nog een belangrijke rol. Zo nam Jonkheer van Rensdorp met het "2e

Hanoversches Uhlanen Regiment nr. 14" (fungerend als Divisiecavalerie van de 34e Infanterie Divisie van het XVIe Legerkorps), deel aan de zogeheten "slag aan de grenzen" en onderscheiddde zich in augustus 1914 in de strijd tegen de achterhoede van het Franse 3e Leger (Generaal Sarrail).
In het najaar van 1914 komt dit regiment echter niet meer in de dagorders
voor, hoewel in november 1914 het IJzeren Kruis der Tweede Klasse aan Jonkheer van Rensdorp werd toegekend.
Het 6e Ulanenregiment (behorende bij de 21e Infanterie Divisie) waarin Johannes Hesselink diende, werd eveneens aan het Westelijk Front ingezet.
Het trok begin augustus 1914 vrijwel ongehinderd door Luxemburg de Belgische Ardennen binnen en stuitte op 20 augustus, ter hoogte van Longlier op eenheden van de Franse 4e en 9e Cavaleriedivisie. Tot 29 augustus 1914 werd hevig slag geleverd in de dichte Ardense bossen, maar de Fransen bleken niet in staat de Duitse opmars te stuitten. Toen ook nog op 29 augustus de Maasovergangen door de Duitsers onbeschadigd werden veiliggesteld, begonnen de Fransen aan hun epische terugtocht, die pas aan de Marne tot stilstand kwam.
Na de slag aan de Marne, in september 1914, werd het 6e Uhlanenregiment van het front teruggenomen en opnieuw op sterkte gebracht in afwachting van de beslissende doorbraak die nooit zou plaatsvinden. Hesselink overleefde de oorlog niet. Hij liet zich omscholen tot jachtvlieger en in 1918 overleed hij te Halle aan de toen heersende Spaanse griep.

Loopgravenoorlog

De Slag aan de Marne, gevolgd door de "race naar de zee", die haar finale bereikte tijdens de Eerste Slag om Ieper in november 1914, maakte definitief een einde aan de hoofdrol die cavalerie tot dan toe had gespeeld. Massale cavalerieaanvallen, gericht tegen goed ingegraven en door mitrailleurs en artillerie gesteunde infanterie, waren gedoemd tot mislukken. Vanaf 1915 beperkte de cavalerie zich tot het uitvoeren van verkenningen op kleine schaal en tot het opluisteren van parades achter het front. Gedurende het verloop van de oorlog werden veel cavalerieregimenten dan ook ontbonden en als infanterie aan het front ingezet.

Een eenheid Landsturm in de loopgraven. Vogezen. 1915.

In tegenstelling tot het Westelijk strijdtoneel, verstarde het Oostelijk front pas in een veel later stadium tot de zo kenmerkende en bizarre loopgravenoorlog. Na de verpletterende nederlagen van het Russische Ie en IIe Leger bij Tannenberg, golfde de strijd met wisselend succes voor beide partijen

over afstanden van vele tientallen kilometers heen en weer, wat soms ongelooflijke terreinwinsten - in verhouding tot het Westelijk Front kon opleveren.
Begin 1915 nam de in Amsterdam in 1897 geboren Willem J. Kirsch, zonder toestemming van zijn ouders, dienst bij het 152e Infanterieregiment, waarvan het depot, alsmede het recrutenopleidingskamp, zich in Kamp 5 te Marienburg (Oost-Pruisen) bevond. Het 152e Infanterieregiment behoorde tot de 74e Infanterie-brigade van de 41e Infanteriedivisie. In november 1914 had deze divisie bij Lodz in Silesie haar vuurdoop ondergaan. Kirsch was in Amsterdam uit Duitse ouders geboren en had een "dubbele", dat wil zeggen zowel Duitse als Nederlandse, nationaliteit. Tevergeefs probeerden zijn ouders door een beroep op de Nederlandse Gezant in Duitsland ontslag te verkrijgen, hun zoon was immers nog minderjarig toen hij dienstnam. Kirsch overleefde de oorlog en werd in 1919 uit Duitse krijgsdienst ontslagen, waarna hij naar Nederland terugkeerde.

Diplomatieke verwikkelingen

Tijdens de oorlog van 1914-1918 werden de diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Duitsland op een laag pitje gezet. Wel zetelde een Gezant van de Nederlandse Regering in Duitsland. Gedurende deze periode werd de Gezant geconfronteerd met een aantal verzoeken van Nederlandse onderdanen, die al dan niet vrijwillig in het Duitse leger waren ingelijfd, om te bemiddelen bij ontslag uit de Krijgsdienst. Aan deze verzoeken lag meestal een beroep op de nationaliteit van de requestrant ten grondslag. Met name, dat verzoeker de Nederlandse nationaliteit bezat en dat de Duitse regering hem dus niet - als dienstplichtige - onder de wapenen had mogen roepen. Tevens kwam het wel voor dat sommige vrijwilligers, nadat het eerste enthousiasme danig was bekoeld, en gedesillusioneerd over de barre omstandigheden in de loopgraven, hun dienstverband op zo kort mogelijke termijn beeindigd wilden zien. In de gevallen van de zogeheten "bipatride" (de dubbele nationaliteit) lag het echter anders immers, aangezien verzoeker zowel de Nederlandse als de Duitse nationaliteit bezat, was Duitsland wel zeker gerechtigd deze als dienstplichtige op te roepen. In die gevallen waarin een "bipatride" een rol speelde, werd het verzoek om ontslag dan ook zonder meer afgewezen.

Verzoeken om ontslag

Zo'n afwijzing was het geval bij Wilhelm Eissink, in Duitsland geboren uit Nederlandse ouders. Eissink had de pech om in Duitsland woonachtig te zijn toen de oorlog uitbrak en hij werd vrijwel onmiddellijk opgeroepen en ingelijfd in een "Ersatz Feld Artillerie Regiment" te Zossen. Een verzoek om ontslag werd afgewezen.
Maar in de gevallen dat verzoeker kon aantonen uitsluitend de Nederlandse nationaliteit te bezitten, conformeerde ook de Duitse Regering zich aan de Internationale wetten. Zo werd in april 1917 door de toeziend voogd van P. Bergs (geboren in december 1898) een verzoek om ontslag ingediend op grond van de Nederlandse nationaliteit van deze minderjarige. P. Bergs diende op dat moment bij een, helaas onbekend gebleven, onderdeel aan het Westelijk Front. De ontslagprocedure had succes, want in december 1917 werd hij uit Duitse krijgsdienst ontslagen en keerde onverwijld naar Nederland terug. Ten onrechte en tegen zijn zin was J.H. Ceelen ingelijfd. In 1917 diende hij als "Musketier" in het Landsturm Infanteriebattalion Worms nr. 18, 3e Kompagnie" te Landen (bij Luik). Naar aanleiding van een verzoek aan de Minister van Buitenlandse Zaken - d.d. 30 maart 1917 - werd hij in 1918 na bemidde-

ling van het Nederlandse Consulaat te Dusseldorf vrijgesteld. Overigens was het in het geheel niet zeker of Ceelen daadwerkelijk en uitsluitend Nederlander was, aangezien zijn vader, Bartolomeus Ceelen, zich tot Duits onderdaan had laten naturaliseren.

Drie Duitse onderofficieren aan het Westelijk Front. 1917.

Buitenlandse zaken

In een later stadium van de oorlog kwam het ook wel voor dat de Minister van Buitenlandse Zaken rechtstreeks benaderd werd. In een in het Rijksarchief te Den Haag bewaard gebleven brief, wordt onder meer opgemerkt:

"Brief aan Zijne Excellentie den Minister van Buitenlandse Zaken.

Gendringen, 13 mei 1918.

Excellentie,

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen, ondergetekende Heinrich Wilhelm Spellmann, wonende te Gendringen (Gld), dat hij van geboorte Duitser is, doch in 1879 met "Auswanderungsconsent" in Nederland gekomen en 10 jaar als militair in Nederlands-Indie gediend heeft en sedert in Nederland gewoond heeft, dat zijn zoon Johan Friederich, geboren 30.10.1899, tijdens een verblijf van enige maanden in Duitsland daar op 8 Augustus 1917 in het Duitse leger is ingelijfd als "unsichere Heerespflichtige" bij het Reserve Bataljon 144 te Muhlheim a/d Ruhr en toen op 25 augustus 1917 is overleden aan een daar heersende besmettelijke ziekte,
dat ondergetekende meent, dat de Duitse regering niet het recht had zijn zoon, die niet-Duitser was, in het leger in te lijven,
dat hij Uwe Excellentie beleefd verzoekt, indien dit mogelijk is, hem te willen mededelen of deze inlijving in strijd is met de Nederlandse wet, daar ondergetekende in dit geval zich tot de Duitse regeering wil wenden om een schadevergoeding.
't Welk doende enz."

Het antwoord van zowel de Minister op dit schrijven als de reactie daarop van de Duitse regering is helaas onbekend gebleven, maar dat de Duitse regering inderdaad tot enige vorm van vergoeding, op wat voor manier dan ook, is overgegaan, is uiterst twijfelachtig.

Overigens werden de verzoeken door de Duitse en Nederlandse Overheden nimmer zonder meer terzijde gelegd of, zoals vermeld, nooit gehonoreerd. In alle gevallen werden, door Buitenlandse Zaken, nauwkeurig de persoonlijke omstandigheden van de requestrant geverifieerd en indien moge-

lijk nader onderzocht. Dat de behandeling van het verzoek daarbij vertraging opliep werd, uit het oogpunt van nauwkeurigheid, op de koop toe genomen. Een voorbeeld hiervan betreft het geval van J.J. Rickhoff. In 1892 was hij te Holt und Haer (D) geboren, maar hij had Nederlandse ouders en kon derhalve aanspraak maken op de Nederlandse nationaliteit. Volgens het verzoek aan de Minister van Buitenlandse zaken bevond J.H. Rickhoff zich in 1917, *"op last van de Duitsche Regeering onverplicht in een levensgevaarlijke positie op het Westerfront bij Vlaanderen"*.
Na een daartoe ingesteld onderzoek door zowel de Nederlandse als de Duitse overheid, werd hij op 13 augustus 1918 ontslagen uit Duitse krijgsdienst. Het onderzoek en de afwikkeling van het verzoek had toen bijna anderhalf jaar in beslag genomen.
Was de Duitse Regering echter overtuigd van haar gelijk om een persoon daadwerkelijk in te lijven, dan behield zij zich het recht voor de verzoeker onder de wapenen te houden zolang het tegendeel niet was vastgesteld. Dit overkwam de Heerlenaar W.H. Tiemann (1892), voor wie tevens een verzoek - afkomstig van zijn vader - het Ministerie van Buitenlandse Zaken bereikte. De vader van Tiemann, van beroep smid, verzocht om ontslag van zijn zoon op grond van diens Nederlandse nationaliteit. Dit verzoek werd door de Duitse regering afgewezen, op grond van de stelling dat:
"betrokkene woonachtig was in Duitsland; zijn ouders de "Preussische StaatsAngehorigkeit hadden; derhalve werd W. Tiemann door Duitsland als Duitser aangemerkt, met voorbijgang aan de Nederlandse wet op dat punt".
Inderdaad diende W. Tiemann tot aan het einde van de vijandelijkheden.

Informatie

Vermoedelijk heeft een relatief groot aantal Nederlanders, althans personen met een dubbele nationaliteit, dienst gedaan bij de Duitse strijdkrachten gedurende de Eerste Wereldoorlog. Het is dan ook spijtig te moeten vaststellen dat er bijzonder weinig accurate informatie over hen bewaard is gebleven. Vele relevante documenten in zowel gemeentelijke als particuliere Duitse archieven, zijn tijdens de verwoestende bombardementen in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan. Zelfs het exacte totaal-aantal van de Duitse gesneuvelden gedurende Wereldoorlog I is niet meer met zekerheid vast te stellen, laat staan dat er betrouwbare cijfers omtrent aantallen Nederlanders bewaard zijn gebleven. Later openbaar gemaakte cijfers zijn min of meer nauwkeurig berekende reconstructies, opgemaakt aan de hand van aanhangsels van de Regimentsgeschiedenissen, waarin de namen van de gevallenen van de betreffende eenheid zijn opgenomen. Tevens werden berekeningen wel gemaakt aan de hand van het aantal slachtoffers die in de vele militaire begraafplaatsen rusten, maar ook deze informatie is niet accuraat. Hoeveel Nederlanders hieronder dan ook geteld moeten worden, is zelfs bij benadering niet te zeggen en kan tot op heden niet worden gedefinieerd. Hetzelfde is van toepassing op die vrijwilligers die de oorlog wel overleefd hebben. Ongetwijfeld zullen zij talloze moeilijkheden hebben ondervonden na terugkeer in Nederland. Niet in het minst tijdens hun reïntegratieproces en vooral zij die leden onder de traumatische ervaringen die zij hadden opgedaan. Bovendien waren zij statenloos geworden en teneinde weer als volwaardig burger te mogen functioneren dienden zij zich eerst te laten renaturaliseren, een proces dat ook nog eens jarenlang kon duren. Daarnaast zijn er ook nog diegenen die - op grond van verrichte krijgsdienst - de Duitse nationaliteit hadden verkregen en nimmer naar Nederland zijn teruggekeerd.
Echter, die wederwaardigheden zijn even-

min opgetekend, terwijl de juridische procedures niet openbaar gemaakt worden. Uit het oogpunt van bescherming van privacy bezien is dat overigens terecht. Deze reconstructie berust voornamelijk op voorhanden zijnde gegevens (brieven en aanverwante correspondentie) in het Rijksarchief te Den Haag (A-dossiers); tevens is geput uit particuliere bronnen. Wat de geschiedenis tot slot wel onomstotelijk heeft kunnen vaststellen is het feit dat Keizer Wilhelm II op 10 november 1918 naar Nederland vluchtte en zijn Imperium in een chaos en op de rand van een burgeroorlog achterliet. De volgende dag werd een Wapenstilstand ondertekend en ging de incubatietijd in voor een volgend, nog omvangrijker en wereldteisterend, conflict.

Bronvermelding:
a) Rijksarchief te Den Haag
b) collectie wijlen
Dhr. H. van Dorssen (Amsterdam)
c) collectie Dhr. G. Reidel (Dordrecht)
d) foto's: collectie auteur

•••••••••

mr. C.J.M. Kramers

HET INSTRUCTIEBATALJON EN DE HOOFDCURSUS

In de vorige eeuw heeft de kaderopleiding van de Koninklijke Landmacht zich sterk ontwikkeld. Aanvankelijk waren er praktisch geen opleidingsinstituten. Militairen, die de kwaliteiten bleken te bezitten om korporaal of onderofficier te worden, werden bij de troep opgeleid. De vrijwilligers, die altijd langer onder de wapenen waren dan de dienstplichtigen, kwamen voor opleiding in aanmerking. Geleidelijk werden deze opleidingen geprofessionaliseerd. Vanaf 1814 bestond in onze landmacht de mogelijkheid voor vrijwillig dienende onderofficieren om tot officier te worden opgeleid. Wie daarvoor in aanmerking wilde komen moest uitmunten door praktische geschiktheid, gedrag, ijver, uiterlijk voorkomen, militaire geest, beschaving en karakter. Voorts moest hij voldoende waarborgen geven dat hij in de hogere rangen zelfstandig en met energie zou weten te handelen. Er bestond standsverschil tussen de uit de troep voortgekomen officieren en hen die waren opgeleid aan de in 1828 opgerichte Koninklijke Militaire Academie (KMA). Officieren van de militaire administratie werden niet in Breda opgeleid, maar kwamen voort uit de gelederen der onderofficieren.

Het lagere kader

Toen ons leger in 1814 werd opgericht kwam er bij elk van de achttien afdelingen infanterie een schoolcompagnie voor de opleiding van korporaals en onderofficieren. Alleen vrijwillig dienenden kwamen hiervoor in aanmerking. Het kwam vooral op de praktijk aan. Omdat deze methode niet helemaal voldeed, werd in 1829 besloten uit elke schoolcompagnie de 25 besten naar een kadercursus in Brussel te sturen. Na de Belgische opstand werd deze voor korte duur naar Den Haag verplaatst, maar de omstandigheden in het leger waren toen zo dat er van de opleidingen niet veel terecht kwam.

Het lagere kader was afkomstig uit de *bataillons de ligne*, samengesteld uit vrijwilligers met een contract voor zes jaar. Toen deze eenheden werden opgeheven en de vrijwilligers niet meer in aparte troepenverbanden dienden, droogde deze bron van kader op. In 1849 was het Comité van Defensie door de regering belast met de taak

ook de infanterie te reorganiseren. Zonder dat het één cent meer mocht kosten moesten meer kapiteinsfuncties worden geschapen, omdat een groot aantal eerste luitenants al veel te lang die rang bekleedde. Men kwam eruit door aan ieder bataljon een vijfde tirailleurcompagnie toe te voegen. Tevens werd de diensttijd verlengd, hetgeen goedkoper uitkwam dan het aantrekken van dure vrijwilligers. Voor een en ander was wel meer kader nodig.

Het instructiebataljon

In het gebrek aan kader werd voorzien door de oprichting in 1850 van het Instructiebataljon in Kampen. In die gemeente waren de benodigde gebouwen aanwezig en het gemeentebestuur gaf alle medewerking. De kosten van het onderwijs werden geraamd op f. 1.600 per jaar, en dit bedrag kon worden bijeengebracht door van elk van de 180 verwachte cursisten per dag 2 cent van de soldij in te houden. Het lesmateriaal kon worden overgenomen van de bestaande bataljonsscholen. Het nieuwe vak gymnastiek kreeg veel aandacht.

Het Instructiebataljon nam jongelieden van 16 tot 18 jaar aan voor een dienstverband van zes tot tien jaar. Vereist waren een gezond lichaamsgestel, goed onderwezen zijn in lezen en schrijven en in de vier hoofdregels der rekenkunde. Jeugdige militairen, die in 1850 al in de korpsen aanwezig waren en in de termen vielen, zouden al meteen zoveel mogelijk naar het Instructiebataljon kunnen overgaan. Bovendien konden van de verschillende korpsen van het wapen der infanterie die korporaals en vrijwillig dienende manschappen bij het Instructiebataljon worden gedetacheerd, wiens aanleg enige waarborg gaf dat zij de geschiktheid zouden verkrijgen om als korporaal of onderofficier op te treden.

Na een opleiding van acht maanden werden de leerlingen als korporaal-titulair voor een jaar geplaatst bij de regimenten. De besten onder hen werden evenwel enige tijd in Kampen vastgehouden om te assisteren bij het onderwijs. Vervolgens konden de korporaals in Kampen het onderofficiersexamen afleggen. In het begin bleek niet al het mensenmateriaal, dat door de korpsen naar Kampen was gestuurd, voldoende bekwaam of gemotiveerd. Betrokkenen werden naar hun eenheden teruggestuurd.

Vanaf 1854 was het mogelijk de minder begaafden in Kampen op te leiden tot élève-hoornblazer. Aldus kwam het Instructiebataljon geleidelijk aan een eigen muziekkorps.

Er waren voldoende aanmeldingen voor het

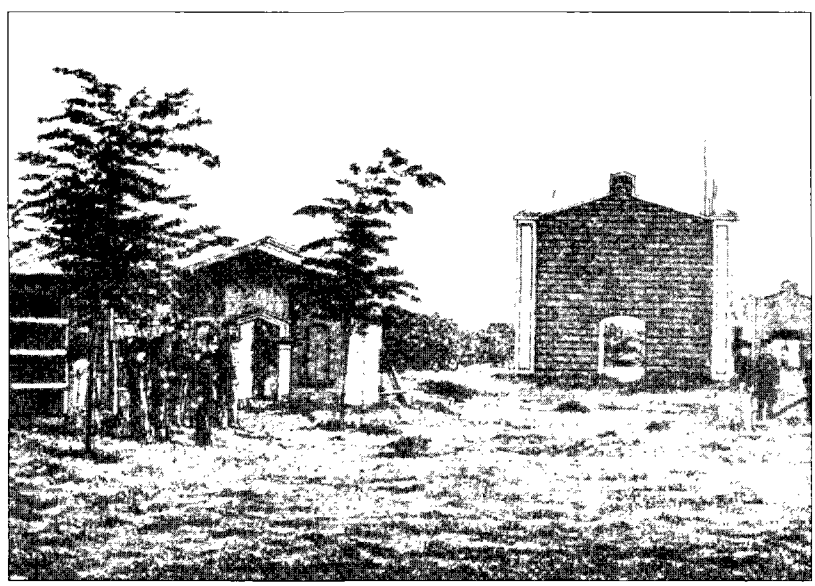

Schietterrein

Instructiebataljon, dat jaarlijks 300 plaatsen openstelde. De kwaliteit van de vrijwilligers was duidelijk beter dan die van de cursisten van de voormalige kaderopleidingen. Veel nieuwelingen kwamen "van den fatsoenlijken stand". Er werd dan ook verwacht dat de oude "dikwijls onbeschofte wijze van handelen" uit het leger zou verdwijnen. In de eerste 25 jaar zijn 7.334 van de 9.071 toegelaten cursisten naar de korpsen gegaan als korporaal. Tot 1901 waren het 14.337 uit 17.000.

Al snel gaf de centrale opleiding goede resultaten te zien. Nu bleek hoe onderling verschillend de voorgaande opleidingen waren geweest. Het gehalte van de instructeurs bij de korpsen liep sterk uiteen, en ook de leerboeken waren verschillend. Om de eenvormigheid te bevorderen moesten bij het begin van de cursus alle grondbeginselen van de opleiding worden herhaald.

Afgestudeerde korporaals-titulair werden bij de regimenten aanvankelijk met enige reserve ontvangen. Zij waren meestal jonger dan hun ondergeschikten, misten ervaring bij de troep, en hadden moeite met het uitoefenen van gezag. De leiding van het Instructiebataljon drong er bij de korpscommandanten op aan toe te zien dat de nieuwbakken korporaals zich konden handhaven.

De verzorging was in Kampen uitstekend. Voor het ontbijt kreeg men gort, midden op de dag was er brood met boter en koffie, en om vier uur gebraden vlees, gehakt of worst met aardappelen, bonen of erwten.

Op zondag werden de onderscheiden kerken bezocht. Volgens een pamflettist kwamen de hervormden hierbij tekort: in die kerk waren aparte banken voor de militairen neergezet op een plaats waar men niets van het gesproken woord kon verstaan. Na kerktijd mochten de jongelui enkele aangewezen koffiehuizen bezoeken, maar daar geen alcohol gebruiken. Ook mochten ze de middag bij particulieren doorbrengen.

Het Instructiebataljon leidde ook kader op voor het Indische leger, eerst 30 en later 60 man per jaar. Dezen werden niet tussentijds bij de troep geplaatst, maar ontvingen hun volledige opleiding in Kampen. Zij tekenden voor negen jaar, waarvan zes door te brengen in Indië.

Slaapzaal (1e Compagnie)

Andere opleidingen

Voor andere wapens dan de infanterie bleef de kaderopleiding bij de korpsen bestaan. In Schoonhoven bestond een instructiecompagnie voor vestingartillerie, pontonniers en torpedisten. Arnhem had een instructiebatterij veld- en rijdende artillerie.

In 1874 was te Nieuwersluis een pupillenschool opgericht voor opleiding van Nederlandse

knapen tot de krijgsdienst. Jongens van twaalf tot veertien jaar werden gratis toegelaten als zij zonen van militairen waren, anderen betaalden f. 50 per jaar. Voor hun zestiende jaar konden de pupillen terecht bij het Instructiebataljon dan wel bij andere wapens. Wie geen aanleg had voor de kaderopleiding kon tamboer of hoornblazer worden.

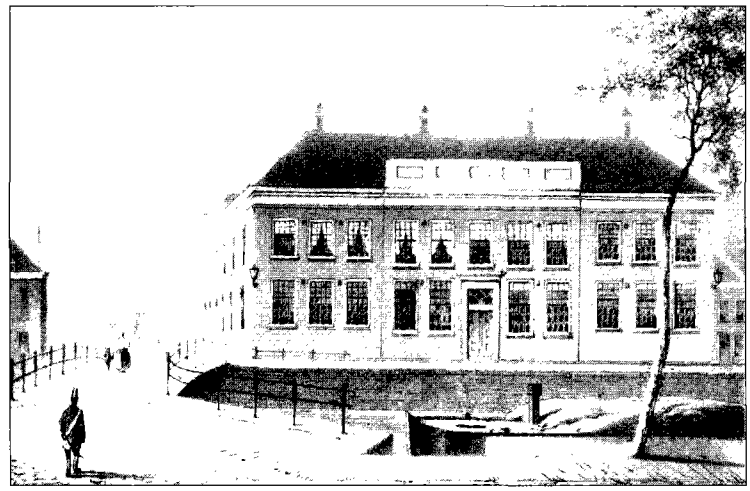

Overdekte Infirmerie te Kampen

Van 1887 tot 1897 heeft in Haarlem de Militaire School bestaan. Deze werd opgericht om het tekort aan infanterie-officieren aan te vullen. De cursisten waren Nederlanders vanaf zeventien jaar, in het bezit van het HBS-diploma. Zij tekenden voor zes jaar dienst, waarvan drie jaar als officier. De meesten bleven langer en werden beroepsofficier.

De Cadettenschool in Alkmaar heeft van 1893 tot 1924 bestaan, en ontving jongens die drie jaar HBS hadden gevolgd. De school gaf het onderwijs voor de twee laatste jaren van de HBS en zorgde voor militaire indoctrinatie. De leerlingen waren uiteindelijk bestemd voor de KMA.

In Indië dienende militairen konden zich aanmelden voor de militaire school te Meester Cornelis (bij Batavia), die sinds 1852 officieren en onderofficieren opleidde. Op deze school was het verloop groot, slechts circa 2/3 van de cursisten bracht het tot onderofficier. Tot 1896 zijn er 1.196 afgeleverd.

Het einde van het Instructiebataljon

Het succes van het Instructiebataljon was mede te danken aan de later geschapen mogelijkheid voor aldaar opgeleide onderofficieren om in Kampen verder opgeleid te worden tot officier. Toen de regering in 1916 deze mogelijkheid afsneed, liep het animo voor vrijwillige dienstneming op deze school terug. In 1924 werd de cursus geheel beëindigd, omdat de regering had besloten voortaan onderofficieren te recruteren uit het verlofspersoneel van het leger. Dit personeel was beschikbaar gekomen door de invoering van de persoonlijke dienstplicht in 1898 en de kort daarop ingevoerde mogelijkheid om dienstplichtigen aan te wijzen voor een kaderopleiding.

Ook officieren

In 1814 was uitdrukkelijk bepaald dat de officiersrang voor allen in de troep tot de mogelijkheden behoorde. Bij alle wapens werden cursussen voor de daarvoor in aanmerking komende onderofficieren, verdeeld in een eerste en een tweede klasse. Vóór 1824 werd ieder die de cursus voltooide officier, nadien moest een examen worden afgelegd.

De oprichting van de KMA in 1828 bracht in het bovenstaande geen verandering. Vanaf de oprichting van het Instructiebataljon konden enkele onderofficieren in Kampen een opleiding krijgen tot tweede luitenant-kwartiermeester. Deze opleiding werd in Breda niet gegeven. Bovendien kre-

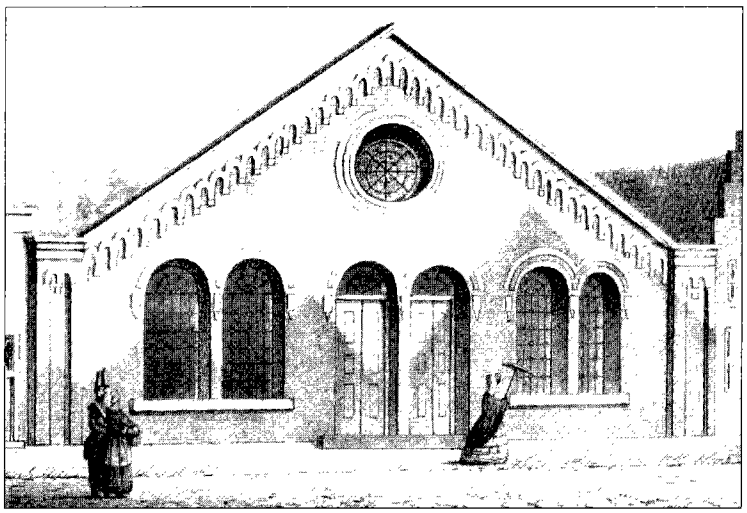

Overdekte exercitieplaats te Kampen

gen wetenschappelijk gevormde jongelieden in Kampen de gelegenheid zich te bekwamen voor het examen voor tweede luitenant der infanterie, de zogenoemde "eerste klasse cursus". Tot 1869 bereikten 400 man op deze manier de officiersrang.

De Hoofdcursus

In 1869 werd de "eerste klasse cursus" bij de regimenten opgeheven. Dezelfde opleiding bij het Instructiebataljon had zich in velerlei opzicht steeds onderscheiden, en zou onder de naam Hoofdcursus ook in Maastricht en 's-Hertogenbosch gegeven gaan worden. In 1877 werd de Hoofdcursus in Maastricht opgeheven. In 1883 fuseerden de twee overgebleven opleidingen, en werd de Hoofdcursus geconcentreerd in Kampen. De studie aan de Hoofdcursus duurde twee jaar, waarna de cursisten enkele maanden dienden bij de troep. Als dit goed was verlopen volgde benoeming tot tweede luitenant. Al in 1890 waren de examencisen voor aspirant-officieren in Kampen gelijk aan die van de KMA. De afgestudeerden werden dan ook, net als de aan de KMA opgeleiden, opgenomen in de ranglijst van officieren.
Geleidelijk rijpte het idee om de Hoofdcursus en de KMA samen te voegen. In 1913 was hierover al overeenstemming bereikt, maar het duurde tot 1923 eer het werkelijk zover was. De minister van Oorlog deelde de Tweede Kamer toen mee dat de inrichtingen in Kampen al jaren geen mannen uit de troep meer tot officier opleidden. De jongelieden, die bij Instructiebataljon in dienst kwamen, vormden de enige groep van waaruit de leerlingen voor de Hoofdcursus werden geput. De totale opleiding duurde zes jaar, en omvatte deels het lesprogramma van de HBS. De minister vond het niet langer nodig een deel van de middelbare schoolopleiding voor rekening van het rijk te laten komen. Als er niet voldoende beroepsofficieren opgeleid zouden worden kon hij verlofspersoneel laten deelnemen aan verdere opleidingen.
In de loop van hun bestaan hebben de Hoofdcursussen 3.000 officieren afgeleverd. Van dezen werden 43 generaal, en meer dan 100 ontvingen de Militaire Willemsorde.

Heroprichting?

In 1932 merkten enkele leden van de Tweede Kamer op dat de opheffing van de Hoofdcursus grote schade had toegebracht aan het onderofficierskorps, dat eerder een geheel ander karakter had. Nu zaten de beroepsonderofficieren in vakbonden, die eisen stelden. Hun intellectuele peil was gedaald, en voorheen was er meer doorstroming in de onderofficiersrangen.
In 1938 nam minister-president Colijn in Kampen deel aan een reünie van oud-volontairs van het Instructiebataljon. Hij vroeg zich af of de Kamper opleidingen niet weer moesten worden opgericht. Een jaar

later zei de minister van Oorlog dat heropening van de Hoofdcursus geen aanbeveling verdiende, al ware het slechts omdat in de toekomst de beroepssergeants, die alleen uit de capitulanten voortkwamen, eerst op 25-jarige leeftijd als zodanig werden aangesteld. In het gunstigste geval zouden zij daarom pas met 28 jaar tot tweede luitenant benoembaar zijn.
Toen in 1960 het animo voor de opleiding aan de KMA gering was, werd weer gepleit voor een Hoofdcursus. Het is er niet van gekomen.

De uniformering
Bij de oprichting van het Instructiebataljon droeg het hieraan verbonden personeel de uniform van de infanterie, met dien verstande dat het regimentsnummer op de sjako door een granaat werd vervangen en de uniformknopen glad waren. Het dragen van de korte jas moest door de volontair als een onderscheiding worden beschouwd: *"Dit kledingstuk moet dan ook niet dadelijk bij hun indiensttreding worden uitgereikt doch eerst later, nadat zij zich die onderscheiding door ijver en goed gedrag hebben waardig gemaakt."*
Vanaf 1863 mochten de cursisten roken in het openbaar, behalve in groot tenue. De voor Indië bestemde jongemannen droegen de uniform van het Indische leger. In 1904 kregen de leerlingen van de Hoofdcursus als onderscheidingsteken een smalle gouden bies met een Hongaarse knoop boven hun sergeantschevron. Voordien hadden zij gevraagd om een vijfpuntige gouden ster op de bovenmouw, maar deze werd vastgesteld voor de scherpschutters. In 1912 kregen de scholieren van het Instructiebataljon alsnog hetzelfde distinctief, alleen uitgevoerd in blauw.

Bronnen:

- Wetten en Koninklijke Besluiten
- Het Instructiebataillon te Kampen, een ernstig woord aan allen die belang stellen in deze inrichting, 1855
- Goudschaal, P.R., Gedenkboek Instructiebataillon, 1875
- Kempen, K.J., De stad Kampen en het Instructiebataillon, 1850
- Plot, F.H.J. de, Het Instructiebataljon te Kampen, 1938
- Militaire Spectator, jg. 1849, pagina 196
- De Onderofficier, april 1976

•••••••••

luitenant-kolonel b.d. E.H. Brongers

GESNEUVELDE DUITSE MILITAIREN IN NEDERLAND MEI 1940

Het aantal in de meidagen van 1940 gesneuvelde Duitsers is tot op heden nimmer vastgesteld. In *Mei 1940, de strijd op Nederlands grondgebied* schrijft H. Amersfoort op pagina 304 weliswaar dat de Duitse verliezen van dezelfde orde waren als de Nederlandse, doch dit berust op onjuiste en niet nader onderzochte informatie. Hoe kon dit gebeuren?

Vanzelfsprekend heeft men destijds in Nederland getracht om in Duitsland gegevens over dit onderwerp te verkrijgen. Dat gebeurde via onze militaire attaché in Bonn. Deze laatste ontving een antwoord van de *Bundesminister der Verteidigung*, gedateerd 23 april 1980. Daarin worden als Duitse verliezen opgegeven: 2890 gesneuvelden, 29 vermisten en 6899 gewonden. Later bleek dat deze getallen waren overgenomen

uit het werk *Chronik des Zweiten Weltkrieges* van Andreas Hillgruber en Gerhard Hümmelchen. Daarin leest men op pagina 10 (vertaald):
"De Nederlandse generaal Winkelman ondertekent de capitulatie van de gezamenlijke Nederlandse strijdkrachten. Verliezen sinds 10 mei 1940: 2890 doden, 29 vermisten en 6899 gewonden."
Het *Bundesministerium* heeft deze mededeling verkeerd begrepen en gedacht dat het de Duitse verliezen betrof, omdat het een Duitse melding was.
Dr. Gerhard Hümmelchen bevestigde dit laatste in een aan de heer J.A. Hey te Hengelo1 geschreven brief van 2 februari 1983. Hij zegt daarin onder meer (vertaald):
"De door mij in de *Chronik* genoemde verliezen van de Nederlandse strijdkrachten zijn ontleend aan een officiële bekendmaking van de Nederlandse autoriteiten, gedateerd 1 augustus 1940, gepubliceerd in het *Archiv der Gegenwart*, 10e jaargang, Wenen 1940, pagina 4646."
Voorts zegt Dr. Hümmelchen in een brief van 25 februari 1983 aan de heer Hey:
"...moet ik U helaas mededelen dat ik geen officiële gegevens bezit waaruit de verliezen van de Duitse weermacht van 1 tot 16 mei 1940 in Nederland blijken."
De genoemde aantallen hadden derhalve geen betrekking op de Duitse, doch op de Nederlandse verliezen.
Voor een onderzoek naar de Duitse verliezen aan gesneuvelden is men voorlopig aangewezen op de weinige bewaard gebleven gevechtsrapporten die verliescijfers geven en op *Verlustmeldungen* van Duitse legerkorpsen en divisies. Voorts heb ik onderzoek verricht op de Duitse begraafplaats IJsselsteijn. Naar die plaats werden na de Tweede Wereldoorlog alle nog in Nederland aanwezige Duitse graven overgebracht.
Daar liggen thans nog bijna 1800 Duitsers die tijdens de meidagen zijn gesneuveld of later aan hun verwondingen bezweken. Dat geeft overigens geen duidelijkheid omtrent het juiste aantal. Een moeilijkheid is immers, dat de Duitsers tijdens hun operaties in mei 1940 op tal van plaatsen gesneuvelden naar Duitsland hebben afgevoerd. Ook tijdens de bezettingsjaren zijn Duitsers naar Duitsland overgebracht om in hun geboorte- of woonplaats te worden herbegraven.
Over de afvoer tijdens de strijd werd reeds bericht door luitenant-generaal Wilson in zijn werk *Vijf oorlogsdagen en hun twintigjarige voorgeschiedenis* (pagina 269). Overigens vond die uitsluitend plaats indien de omstandigheden dit toelieten en het vereiste vervoer (lege munitiewagens; soms gevorderd civiel vervoer) aanwezig was.
Thans ontbreekt nog elk overzicht omtrent de totale omvang. Wellicht kan de *Deutsche Dienststelle für die Benachrichtigung der nächsten Angehörigen von Gefallenen der ehemaligen deutschen Wehrmacht* te Berlijn in de toekomst na volledige automatisering meer duidelijkheid verschaffen.
Slechts van enkele Duitse onderdelen zijn verslagen aanwezig waarin exacte getallen van gesneuvelden (tijdens de meidagen of tijdens een gevecht) worden genoemd. Vergelijking met het getal dat thans van diezelfde onderdelen op IJsselsteijn ligt, geeft een indicatie van het aantal dat naar Duitsland werd afgevoerd. Dat blijkt vaak zeer verschillend te zijn. Ik geef hier een aantal voorbeelden.
- In zijn *Bericht über den Durchbruch durch die Peelstellung bei Mill am 10.5.1940* van de commandant van *Infanterie Regiment 481* (IR 481), gedateerd 30 augustus 1940 en het verslag met dezelfde titel van commandant IR 456, worden voor het gevecht bij Mill respectievelijk 62 en 41 gesneuvelden opgegeven.
Te IJsselsteijn liggen er van de bij Mill en omgeving gevallen Duitsers 22 van IR 481 en slechts 2 van IR 456. Dat betekent dat er van IR 481 - uitsluitend van het gevecht op

10 mei bij Mill - ruim 64 procent naar Duitsland is afgevoerd en van IR 456 ruim 95 procent.
- Volgens het *Kriegstagebuch van de SS Standarte "Der Führer"* verloor dit onderdeel tijdens de strijd in Nederland in mei 1940 118 gesneuvelden. Hiervan liggen er thans 103 te IJsselsteijn. In dit geval is slechts 12,7 procent naar Duitsland afgevoerd.
Volgens Rudolf Lehmann, in zijn boek *Die Leibstandarte*, verloor de *Leibstandarte SS "Adolf Hitler"* van 10 tot en met 15 mei in totaal 25 man. In IJsselsteijn ligt één man van deze *Standarte* (graf BW-215). Naar Ochtrup (Duitsland) werden 7 man afgevoerd en begraven. Als het opgegeven verliescijfer juist is, betekent het een afvoer naar Duitsland van 96 procent.
Helaas blijken de Duitse *Verlustmeldungen* op legerkorps- of divisieniveau vaak zeer onbetrouwbaar te zijn. Dat later uitgevoerde tellingen met de eerste opgaven kunnen verschillen, is begrijpelijk. Als die verschillen soms 100 procent en meer zijn, is daar echter nauwelijks een aannemelijke verklaring voor te vinden. Of propaganda-overwegingen een rol hebben gespeeld is onduidelijk. Ook hiervan enkele voorbeelden; alle getallen hebben betrekking op tijdens de meidagen in Nederland gesneuvelde Duitsers.
- De *Verlustmeldung* van het Duitse 26e Legerkorps, afgesloten op 10 mei om 20.00 uur, geeft 67 man op als verlies aan gesneuvelden voor de 254e en 256e Infanteriedivisie tezamen. Tellen we de opgave van de 11e mei mee, eveneens afgesloten om 20.00 uur, dan komen daar nog 18 man bij, maar daar is de strijd aan de Zuid-Willemsvaart bij inbegrepen.
Deze beide divisies (met o.m. 6 infanterieregimenten) waren tenslotte met vier regimenten in voorste lijn in de strijd bij Mill gewikkeld. Slechts van twee van deze vier is het verliescijfer bekend: 103 gesneuvelden (62 plus 41, zie hiervóór). Dat is al aanzienlijk meer dan het legerkorps voor twee volledige divisies vermeldt!
- De opgave van de 207e Infanteriedivisie (trad in hoofdzaak op bij de Grebbeberg), gedateerd 18 mei 1940, geeft voor de *SS Standarte "Der Führer"* 52 gesneuvelden op. Uit het *Kriegstagebuch* van de *Standarte* zelf blijkt echter dat het er 118 zijn geweest.
- De opgave voor de gehele 207e Divisie vermeldt 154 gevallenen. Hoeveel er naar Duitsland zijn afgevoerd is nog onbekend, doch alleen het aantal dat thans nog op IJsselsteijn ligt is al 246!
- Bij de verliesopgave van de 22e Luchtlandingsdivisie komen eveneens vele ongerijmdheden voor. Zo worden voor het 47e en 65e Regiment respectievelijk 56 en 46 gesneuvelden opgegeven. Op IJsselsteijn liggen er van deze regimenten: 73 respectievelijk 93.
Zo zijn nog tal van voorbeelden te geven.

De op IJsselsteijn begraven Duitsers, die vielen in mei 1940, zijn thans vastgelegd in een databank. De daarin vermelde gegevens zijn: naam en voornamen, rang, datum en plaats van geboorte, datum en plaats van sneuvelen c.q. van overlijden in ziekenhuis, oorspronkelijke begraafplaats, grafnummer te IJsselsteijn, militair onderdeel en bijzonderheden.

N.B.
Een overeenkomstige databank met de meest recente gegevens is samengesteld van de Nederlandse gevallenen uit de meidagen. Het onderzoek is verricht door de kolonel b.d. J.W. de Leeuw uit Roermond met medewerking van onder meer schrijver dezes, de heer P. Verhoeven, de Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, het Bureau Maritieme Historie en de Oorlogsgravenstichting. Het aantal gesneuvelde of aan hun verwondingen overleden Nederlandse militairen blijkt een paar honderd

man groter te zijn dan aanvankelijk werd opgegeven. Het onderzoek is nog niet geheel afgesloten, zodat kleine wijzigingen of aanvullingen mogelijk blijven.

1. De heer J.A. Hey, onlangs voor zijn werk koninklijk onderscheiden, is vooral bekend door zijn onderzoeksresultaten betreffende in Nederland begraven militairen van vreemde nationaliteit.

•••••••••

BOEKBESPREKING
door mr. C.J.M. Kramers

"DE MEMOIRES VAN GENERAAL CALMEYER"

Ons vroegere lid M.R.H. Calmeyer (1895 - 1990) had de bedoeling zijn herinneringen alleen voor zijn kleinkinderen te schrijven, maar ging later akkoord met integrale publicatie, mits na zijn dood. Hij wilde zijn laatste jaren niet laten vergallen door aandacht in de media voor tenen, waarop hij mogelijk zou hebben getrapt.
Het chronologisch overzicht van Calmeyer's ervaringen als officier, krijgsgevangene, kabinetschef van drie ministers, plaatsvervangend Chef van de Generale Staf, oprichter van het Defensie Studie Centrum, onderhandelaar in Parijs, kamerlid, en staatssecretaris heeft een hoog informatief gehalte. Het is betrouwbaar, en man en paard worden genoemd als dat zo uitkomt. De gekozen volgorde van de stof brengt met zich mee dat Calmeyer achter elkaar zeer verschillende onderwerpen behandelt zonder dat dit de lezer hoeft te hinderen.
In Nederland zijn memoires van hooggeplaatsten zeer dun gezaaid, ook die van militairen. Andere schrijvers maken wel eens van memoires gebruik om nog even uit te leggen hoe iemand iets had bedoeld, niet alzo Calmeyer.
Van de vele aangeroerde zaken memoreer ik de moeite die hij als staatssecretaris had om politici te overtuigen: jaarlijks keerden zij terug met dezelfde stokpaardjes. Veel tijd heeft hij verloren aan klachten van ondergeschikten, op wie wat aan te merken was, maar die aandacht kregen van politici en pers. Het dagblad De Telegraaf zei weinig goeds over deze bewindsman.
Het plan om de pensioenleeftijd van officieren terug te brengen van 60 naar 55 jaar is pas na Calmeyer's aftreden gerealiseerd. De horizontale organisatie van defensie kwam in zijn tijd ook niet van de grond, met name de marine voelde er niets voor.
De memoires geven de indruk dat Calmeyer zijn werk en zijn vele nevenfuncties, ook op kerkelijk gebied, competent heeft vervuld. Zelf zegt hij dat niet, maar dit wordt duidelijk toegelicht door de bewerker van de uitgave J. Hoffenaar. Hij doet de 600 bladzijden tellende tekst voorafgaan door een systematische inleiding van 180 bladzijden. Hij heeft veel werk gehad met het bij elkaar zoeken van de gegevens, die zijn verwerkt in het notenapparaat. Hierin worden vele zaken, personen en gebeurtenissen nader gedocumenteerd. Ook een volledige lijst van Calmeyer's publicaties is opgenomen, inclusief artikelen die bij verschijnen niet zijn naam droegen.
Dit boek is mede met steun van het Diekerhoff Fonds tot stand gekomen.

M.R.H. Calmeyer, Herinneringen, *Memoires van een christen, militair en politicus,* ingeleid en bewerkt door J. Hoffenaar, 780 blz. plus noten en bijlagen, geïllustreerd, uitgever SDU, Den Haag. ISBN 90-12.084407. Prijs f 89,50.

BOEKBESPREKING
door P.H.Th. Dumon

HAPPY LANDINGS

Merkwaardige anekdotes in de luchtvaart

Andermans en eigen ervaringen, bijeengebracht door H.J.E. van der Kop, Commandeur-vlieger b.d.

Zoals in de inleiding staat is dit boek niet als naslagwerk bedoeld, maar geeft het een heel klein deel van de vele happy landings weer. De opzet is voor luchtvaart-enthousiasten en ook buitenstaanders te schetsen hoe in de loop der jaren de vliegerij zich heeft ontwikkeld van hete-luchtballon tot space-shuttle.
Welnu, de auteur is hierin ontegenzeggelijk geslaagd.
Na een overzicht van de ontwikkeling van de luchtvaart in de 18de eeuw tot heden volgen veel anekdotes en spannende avonturen, waarvan het soms moeilijk te geloven is, dat de bemanning het er levend heeft afgebracht.
Vooral de gebeurtenissen gedurende de tweede wereldoorlog, de oorlog in het verre oosten en de watersnoodramp in 1953 springen er uit. Namen van personen en vliegtuigen (bijv. "de Uiver") brengen de verhalen dicht bij de lezer. Een speciaal hoofdstuk is gewijd aan de vrouw in de vliegerij onder het motto "wat de mannen kunnen, kunnen wij ook". Het is een zeer onderhoudend geschreven boek, dat ik in één adem heb uitgelezen! Nooit gedacht dat er zoveel soorten "happy landings" mogelijk waren!
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden schreef het voorwoord. Een deel van de opbrengst van dit boek gaat naar het "Generaal Snijders Fonds", dat periodiek een medaille en ere-diploma's aan Nederlanders toekent voor bijzondere prestaties in de luchtvaart.
"Happy Landings" H.J.E. van der Kop. 1997. 231 pagina's geïllustreerd.
Uitgeverij "de Nieuwe Haagsche". ISBN 90-72766-38-5. Prijs f. 37,=.

BOEKBESPREKING
door B.C. Cats

"DE RANSEL OP DE RUG"

Op 28 januari j.l. vond in het legermuseum te Delft de presentatie plaats van deel I van bovengenoemd boek. De auteur, ons lid M. Talens, overhandigde in een volle zaal het eerste exemplaar aan luitenant-generaal M. Schouten, de Bevelhebber der Landstrijdkrachten. Nadat de directeur van het KNLWM de rij van sprekers had geopend sprak de oud-conservator J.G. Kerkhoven die tien jaar geleden Talens min of meer aanzette om na zijn boek "Uniformen en emblemen van de KL sinds 1912" een vervolg te schrijven over uitrustingsstukken. Hij schetste hoe belangrijk het is dat de beschrijving hiervan nu eindelijk duidelijk en overzichtelijk wordt gepubliceerd. Hierna sprak de auteur als oud-genist tegen de BLS als actieve genist. In een humorvolle speech bracht hij de generaal echter wél onder ogen dat de sponsoring van zijn boek door defensie op z'n zachtst gezegd teleurstellend is geweest. Het is daarom in slechts geringe oplaag in eigen beheer door ons lid C. Coenders uitgegeven. Dat is de reden dat het boek aan de prijzige kant is. Hiervoor ontvangt men echter een uniek naslagwerk.
De beide delen vormen een beschrijving van de uitrusting van de man in het Nederlandse

Leger tussen 1813 en 1994. Ze bevatten 800 foto's, 1500 tekeningen en een 100-tal reproducties van voorschriften, brieven en nota's waarbij de uitrustingsstukken werden ingevoerd.
Talens heeft hiertoe in tien jaren vele musea bezocht en nauwgezet de gegevens verzameld, en de voorwerpen beschreven en gefotografeerd of getekend. De hele materie is overzichtelijk in 9 hoofdstukken ingedeeld, elke bladzijde met historische informatie en door de vele afbeeldingen een lust voor het oog.
Recensent heeft van dichtbij gezien hoe Talens als een buldog zijn tanden in de klus zette en ondanks tegenslagen niet heeft losgelaten voordat op 28 januari het resultaat kon verschijnen. "Well done Martien, we zien met belangstelling uit naar het tweede deel".

M. Talens, *De ransel op de rug, uitrusting van de Nederlandse soldaat sinds 1813, deel I*, 248 blz, Uitgeverij Brabantia Nostra, Vogelenzanglaan 3, Breda. (alleen hier verkrijgbaar)
ISBN 90-6949-032-3, Prijs f 360,= per twee delen, f 225,= per deel. Een must voor de korpsverzamelingen der KL.

BOEKBESPREKING

door J. Nuis

PLEIN 4

De geschiedenis van een logement en een departement

Ten zuiden van de tuinen van het Binnenhof van de Graaf van Holland werd in 1463 het nonnenklooster van Sinte-Maria in Galilea gesticht. In 1574 werd het klooster voor afbraak verkocht. In het midden van de 17e eeuw stond een huis op de plek van het huidige Plein 4, in bezit van de stadsregering van Rotterdam, dat Logement werd voor haar vertegenwoordigers in de Staten van Holland. Na aankoop van belendende panden, afbraak en nieuwbouw werd een nieuw Logement, het huidige gebouw, in 1746 feestelijk ingewijd. Dit heugelijke feit, in 1996 250 jaar geleden, was voor de Sectie aanleiding dit uiterst interessant boek te publiceren. Tijdens de periode 1795 - 1813 werd het huis verhuurd aan de Agent van Oorlog en het agentschap van Oorlog. In 1820 betrok het Departement van Oorlog in 1820 het pand Plein 4. Gaandeweg de beschrijving van Plein 4 en aangrenzende uitbreidingen wordt ook veel aandacht besteed aan de organisatie van de defensietop en aan maatregelen vanuit die top. Ook wordt aandacht gegeven aan de verticale structuur, geïntroduceerd door minister De Jong, en de door secretaris-generaal Peijnenburg voorgestelde Matrix-organisatie. Vele interessante functionarissen, van minister tot bode, worden beschreven, vaak met prachtige anecdotes.
Dit goed geschreven, mooi uitgevoerde en prachtig geïllustreerde boek over de geschiedenis van een centrale plek in Den Haag en de erbij behorende organisatie is uiteraard interessant voor belangstellenden in militaire historie, maar ook voor belangstellenden in bouwen en gebouwen en in Den Haag.
B. Schoenmaker en P. Peucker, *Plein 4, De geschiedenis van een logement en een departement*, Sectie Militaire Geschiedenis Koninklijke Landmacht, Den Haag 1996, 171 blz,
ISBN 90-70677-45-8, Prijs f 32,50.
(Bij Defensievoorlichtingscentrum, Kalvermarkt 38, Den Haag en bij de Haagse boekhandels Houtschild en Paagman)

BOEKBESPREKING

door Henny Meijer

"VAN BIJZONDERE VERDIENSTEN TOT KONINKLIJKE ONDERSCHEIDING"

Op 13 november 1997 presenteerden mr. Jan Paul Kruimel en mr. Jan van Ingen, in Den Haag een op eigen initiatief geschreven boek.
De auteurs beschrijven in 125 pagina's, waarvan een katern prachtige kleurenfoto's, de sinds 1996 veranderde regelgeving van het toekenningsbeleid van de Civiele Ridderorden, te weten de Orde van de Nederlandse Leeuw (1815) en de Orde van Oranje-Nassau (1892).
Na meer dan 30 jaar strijd lukte het toen eindelijk om dit vooroorlogse systeem, met haar klasse-angels, automatismen en uitsluiting van bepaalde bevolkingsgroepen, drastisch te moderniseren. De auteurs zijn er in geslaagd om deze moeilijke en taaie materie op een makkelijk leesbare wijze te verwoorden. Zonder overdrijving mag worden gesteld dat dit boek alles bevat, inclusief het Voorstelformulier, dat nodig is om het proces te starten om een medeburger voor bijzondere verdienste te onderscheiden. Het is een goede aanzet om het vertrouwen in het toekenningssysteem te herstellen en het aantal tegenstanders en weigeraars tot een minimum te beperken. Dat beide auteurs de Secretaris en plv. Secretaris zijn van het Kapittel van de Civiele Orden maakt dit boek als het ware een officieus handboek.
Ik kan dan ook dit prachtige boek van harte aanbevelen, omdat het zoveel feiten en beschrijvingen van procedures en verantwoordelijkheden verschaft, die tot nu toe nooit zo duidelijk en bondig werden samengevat.
Mijns inziens behoeft bijlage 5 "Overzicht van de Nederlandse Onderscheidingen" echter enkele wijzigingen en aanvullingen.
De *Herinneringsmedaille Rampenbrigade* (1971) heet sinds 1994 *Herinneringsmedaille voor Humanitaire Hulpverlening bij Rampen.* (K.B. 94.007040)
Vervolgens zal het diverse personen pijn doen dat de volgende onderscheidingen niet worden genoemd:
Ereteken voor Verdienste, Minister. van Defensie (1987)
Herinneringsmedaille V.N. Vredesoperaties (1980)
Herinneringsmedaille Multi-nationale Vredesoperaties (1982)
Herinneringsmedaille bezoek H.M. Koningin Beatrix en Z.K.H. Prins Claus aan de Nederlandse Antillen (1980)
Ereteken voor Meester-kanonnier Koninklijke Marine (1909)
Kruis en medailles Bond Nederlandse Oorlogs-en Dienstslachtoffers.
Vaardigheidsmedaille Prinses Irene Brigade (1941)
Glodok Herinneringskruis 1944-1945 (1986)
De Rietbergpenning (1987)
Medaille voor Bijzondere Verdienste van de Kon. Ver. "Onze Luchtmacht" (1924)
En, hoewel niet hangend aan een lint:
Het N.N.-Herdenkingskruis (Nacht und Nebel gevangenen, concentratiekamp Natzweilers)
Het Draaginsigne Gewonden (1990).
De Prinselijke Orden van de Gouden Ark wordt door Z.K.H. Prins Bernhard niet in een dergelijk overzicht gewenst, omdat de verdienste om deze orde te ontvangen voornamelijk ligt op het gebied van donatie van grote sommen geld voor het Wereld Natuurfonds.
De opvolger van het Kruis van Verdienste van de Nat. Bond "Het Mobilisatiekruis" (1939) is het Verenigingskruis voor Verdienste van de Bond van Wapenbroeders.

Het verdient m.i. dan ook sterke aanbeveling dat het Ministerie van Binnenlandse Zaken snel het initiatief neemt om een algemeen en modern overzicht te publiceren, al of niet in de draagvolgorde, geschikt voor zowel militairen als burgers. Dan kan het huidige overzicht van het Ministerie van Defensie definitief vervallen.

De lezer vergete niet dat deze kritiek slechts betrekking heeft op een bijlage van een overigens uitstekend en prachtig boek, een aanvulling voor mijn boekenkast en van harte aanbevolen!!
Ik zie daarom het volgende boek van Jan Paul Kruimel *(De Erkentelijkheidsmedaille)* met spanning tegemoet!

Mr. J.P. Kruimel en Mr. J.C van Ingen, *Van bijzondere verdiensten tot koninklijke onderscheiding,* Sdu Uitgevers, Den Haag, ISBN 90-12-0850055, Prijs f 39,90.

BOEKBESPREKING
door H. Muller

TUSSEN LICHT EN DONKER 1943 - 1945

In dit 118 bladzijden tellende boek beschrijft Edgar Asselberghs, rustend arts in Waalre, zijn ontsnapping als 18-jarige uit bezet Nederland. Met zijn broer Victor kwam hij na een lange ormzwerving door België, Frankrijk, Spanje en Portugal in Engeland, waar zij werden ingelijfd bij de Koninklijke Nederlandsche Brigade "Prinses Irene". Eerder was zijn oudere broer Erik ook in Engeland aangekomen. In het boek haalt de auteur herinneringen op met zijn inmiddels overleden broer Victor als of hij voor het eerst met hem over hun avonturen praat.
Inderdaad zijn er wel meer boeken over Engelandvaarders en hun wederwaardigheden verschenen, zodat de gedachte voor de hand ligt dat dit boek niet veel bijzonders meer te melden heeft. Dit is echter een misvatting. Wat dit boek zo bijzonder maakt is niet alleen omdat hierin drie broers voorkomen die met gevaar voor leven het bezette Vaderland hebben verlaten om te gaan vechten voor de Bevrijding, maar ook omdat de auteur zijn schrijverspen als het penseel van een kunstschilder heeft gehanteerd. De gedrukte zinnen veranderen als het ware in kleurige tafereeltjes, beschreven episoden komen tot leven. Kortom een voortreffelijk taalgebruik en een boek dat met veel genoegen zal worden gelezen.
Het eerste exemplaar is aangeboden aan Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden, die er het voorwoord in heeft geschreven.

E. Asselberghs, *Tussen licht en donker 1943 - 1945,* Van Grutting 1997.
ISBN: 90-75879-02-04, Prijs: f 29,50

SPECIALE AANBIEDING!!!

De Sectie Militaire Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht stelt de leden van Mars et Historia in de gelegenheid om, zo lang de voorraad strekt, onderstaande publikaties tegen gereduceerde prijs aan te schaffen:

Bevaart, De Nederlandse defensie [1839-1874], **en**
Klinkert, Het vaderland verdedigd [de Nederlandse defensie 1874-1914]:
samen voor f 40,=
Deze beide proefschriften zijn ook afzonderlijk te koop.
De prijs per stuk bedraagt: f 25,=

Elands, Harderwijk als militaire stad **en**
Klinkert en Van Hoof, Breda als militaire stad **en**
Van Gils en Roozenbeek, Bergen op Zoom als militaire stad: **samen voor** f 25,=
Wie één of twee van deze afleveringen uit de brochurereeks wil aanschaffen,
betaalt nu per stuk: f 10,=

Een unieke samenwerking [een bundel historische artikelen, uitgegeven
ter gelegenheid van de oprichting van het Duits-Nederlandse Legerkorps: f 25,=

Zwitzer, Comptabiliteit in uniform.
200 jaar Militaire Administratie 1795-1995: f 15,=

Schoenmaker en Peucker, Plein 4 [de geschiedenis van het
gebouwencomplex van het Ministerie van Defensie]: f 15,=

Bouman, Van driekleur tot rood-wit
[de Indonesische officieren uit het KNIL, 1900-1950] f 25,=

Brongers, 101 Tankbataljon f 15,=

Schulten, jhr. P.J. Six [biografie] f 10,=

Roozenbeek, Alleen leverbaar in legergroen [50 jaar DMKL] f 5,=

Hoe te bestellen ?
U kunt bovenstaande uitgaven schriftelijk bestellen via het volgende adres:
Sectie Militaire Geschiedenis KL
Alexanderkazerne, gebouw 240, Postbus 90.701, 2509 LS DEN HAAG

Uw bestelling wordt per post thuisbezorgd. De acceptgiro waarmee u de verschuldigde kosten dient te voldoen, wordt u separaat toegestuurd. Verzendkosten worden niet in rekening gebracht.

Bestel vlug, want: op = op !!!

NOTULEN VAN DE 31STE ALGEMENE VERGADERING VAN DE NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE IN HET MILITAIRE LUCHTVAARTMUSEUM TE SOESTERBERG OP ZATERDAG 22 NOVEMBER 1997

Aanwezig: 45 leden met inbegrip van de bestuursleden.

1. **Opening**
De voorzitter, Drs. J. Nuis, opent te 15.40 uur de vergadering en heet de aanwezigen hartelijk welkom, met name de aanwezige ereleden, de heren Botma, van Lier en Muller. Hij had ook welkom willen heten de heer Boekelman naar aanleiding van zijn boek "Mondragon", maar deze moest eerder weg. Hij is overigens wel lid van de vereniging geworden.
Berichten van verhindering in combinatie met de beste wensen voor de vergadering zijn ontvangen van Mevrouw Jansse-van Gulik, mevrouw en de heer de Groot, de heer van Popta wegens ziekte, de heer van der Hoeven, die elders militaire historie uitdraagt, en de heren van Ekeris en Heshusius.

2. **Notulen**
De voorzitter legt de notulen van de 30ste algemene vergadering aan de vergadering voor. De notulen worden goedgekeurd en vastgesteld met dank aan de secretaris.

3. **Mededelingen voorzitter**
De voorzitter memoreert dat 7 leden van de vereniging in de verslagperiode zijn overleden: mevrouw Cath.C.E van Wijk en de heren P. van Sprang, E.L. Baron van Hogendorp, H.F Fabri, J. Albarda, G. van Zelm en H.F Jongepier. Er wordt staande een moment van stilte in acht genomen.
In aanvulling op het jaarverslag vermeldt de voorzitter de volgende zaken.
Het afgelopen verenigingsjaar is een druk jaar geweest veroorzaakt door de wisselwerking van contacten met andere verenigingen. De vereniging ontvangt steeds meer uitnodigingen om aanwezig te zijn bij allerlei evenementen. Dit betreft presentaties van boeken, academische promoties onder meer in relatie tot het Diekerhoff-fonds, openingen van tentoonstellingen, symposia, zoals binnenkort het symposium ter gelegenheid van het 35-jarig bestaan van de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht. Er wordt vrijwel altijd op de uitnodigingen ingegaan.
Het bestuur heeft contacten met andere verenigingen, waaronder de Documentatiegroep >40-=45 en de Nederlandse Vereniging voor Vlaggenkunde om te bezien of er activiteiten die gezamenlijk gedaan kunnen worden, waardoor onze naamsbekendheid groter kan worden.
Zo is er volgend jaar, 80 jaar na het einde van de eerste wereldoorlog, een themadag over deze oorlog in samenwerking met het Western Front Association op suggestie van de heer Snapper. De voorzitter roept de leden van de vereniging op met vergelijkbare suggesties te komen.
Het ledenaantal van de vereniging schommelt om de 450 leden. In het kader van de ledenwerving zijn in het afgelopen jaar de grote openbare bibliotheken benaderd. Komend jaar zullen een aantal kleine gespecialiseerde bibliotheken worden benaderd. Er is een artikel in voorbereiding om bij voorbeeld opgenomen te worden in het blad "De Opmaat". Zo probeert het bestuur leden te werven, het is echter duidelijk dat mond op mondreclame een goed middel is voor de werving, hetgeen ook blijkt uit de aanmeldingen dia via onze actieve leden tot stand komen.
Bij de afdelingscorrespondenten zijn enige veranderingen:

Bij de afdeling 5, militaire emblemen treedt per 1 januari, naast de heren Cats en van Ekeris, ook de heer Kuenen als afdelingscorrespondent op. Zijn enthousiasme heeft geleid tot een geslaagd symposium over emblemen. Een vergelijkbaar symposium over onderscheidingen is, in samenwerking met de heer Meijer (afdelingscorrespondentschap 4) voor volgend jaar in voorbereiding.

De heer van der Hoeven is afdelingscorrespondent voor de afdeling 10, napoleontica, geworden.

De heer Albarda heeft al geruime tijd voor zijn overlijden zijn correspondentschap 22, militaire gedenktekens en monumenten, beëindigd.

Er bestaat bij enkele leden een misverstand. Regelmatig verneemt het bestuur dat het onjuist is om geld te vragen voor het bijwonen van de algemene ledenvergadering. Het bestuur vindt dat ook uiteraard principieel onjuist. De bijdrage die gevraagd wordt is voor de koffie, de thee en de lunch. Als een lid geen koffie thee of lunch gebruikt betaalt hij of zij niets. De toegang tot de algemene ledenvergadering is vrij voor elk lid van de vereniging.

Graag verneemt het bestuur bij de rondvraag de mening van de vergadering over het ontbreken van een lezing op de dag van de algemene ledenvergadering. De reden is dat eerder aan het bestuur kenbaar werd gemaakt dat door het houden van een lezing de algemene ledenvergadering laat in de middag begint.

4. **Ingekomen stukken**

De secretaris meldt dat het niet relevant is om alle ingekomen en uitgegane stukken van het verslagjaar te vermelden, het betreft in het algemeen reclame, bestellingen voor de jubileumuitgave van Mars et Historia, opzeggingen en aanmeldingen en vragen die aan de afdelingscorrespondenten ter afhandeling worden doorgezonden. Uitnodigingen voor evenementen komen in het algemeen direct bij de voorzitter.

Aan Z.K.H. Prins Bernhard is het volgende faxbericht verzonden:

Bestuur en leden van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie, te Soesterberg in Algemene Ledenvergadering bijeen, betuigen Uwe Koninklijke Hoogheid, Beschermheer van de vereniging, hun oprechte gevoelens van aanhankelijkheid en trouw.

Het volgende antwoord werd ontvangen:

Heel veel dank voor Uw telegram, waarin U Uw gevoelens van aanhankelijkheid en trouw tot uitdrukking brengt. Ik wens U allen, bijeen voor Uw Algemene Ledenvergadering, een bijzonder plezierige dag toe. Bernhard.

5. **Jaarverslag 1 juli 1996 tot 1 juli 1997**

Het jaarverslag was gepubliceerd in de Marsberichten. Het jaarverslag wordt door de vergadering goedgekeurd, met dank aan de secretaris.

6. **Financieel verslag 1996/verslag kascommissie 1996**

Het financieel verslag over 1996 is bij binnenkomst verstrekt. Er is een batig saldo van fl. 1000,00.

De kascommissie bestaande uit de heren Bloemendaal en Bresser melden dat zij de bescheiden van de penningmeester hebben gecontroleerd en in orde hebben bevonden. Zij complimenteren de penningmeester met het gevoerde beleid en stellen de vergadering voor om de penningmeester te dechargeren voor het jaar 1996, hetgeen bij acclamatie geschiedt.

7. **Financiële situatie 1997/benoeming kascommissie**
De penningmeester geeft uitleg over de financiële situatie van het jaar 1997. Er is een klein nadelig saldo te verwachten door hogere drukkerijkosten. De egalisatierekening heft dit weer op zodat er geen reden is om een voorstel in te dienen om de contributie te verhogen. De kascommissie 1997 zal bestaan uit de heren Stuit, Bresser met als reserve de heer van der Baan.

8. **Begroting 1998**
De begroting is bij binnenkomst verstrekt, de penningmeester geeft enige nadere uitleg.

9. **Diekerhoff-fonds**
De penningmeester deelt mee dat het fonds door de veiling fl. 1083,00 rijker is geworden. Dit jaar is een bijdrage geleverd aan het boek van de heer van Hoffenaar over Calmeijer, waarop hij gepromoveerd is. Het bestuur van het fonds bestaat uit de heren Nuis, Zaagman, de Winter, Andriessen en Schulten.

10. **Mars et Historia**
De heer Postma deelt mee dat het goed gaat met het orgaan van de vereniging. Hij blijft echter sterk afhankelijk van de bijdragen van de leden: de bodem van de bijdragenportefeuille is weer in zicht.
Hij heeft voor de aanwezigen een Sint Nicolaaspresentje in de vorm van het boekje "Mondragon" van de heer Boekelman als uitgave van de Marsbibliotheek. De vereniging steekt daar geen geld in zodat soms de ene publicatie er mooi uitziet en een andere uitgave wat minder.
De heer van der Baan brengt naar voren dat Mars et Historia hem in het verleden zorgen heeft gebaard, het is het bindmiddel tussen de leden van de vereniging. De kwaliteit is nu goed en hij complimenteert de redactie.
Mevrouw Dumon brengt naar voren dat zij de wijzigingen van de ledenlijst mist in Mars en wordt hierbij gesteund door de heer van Zuijdam. Na enige discussie wordt besloten dat de mutaties weer zullen worden opgenomen.
De heer Postma deelt voorts nog mee dat de kleur oranje voor de kaft voorlopig niet terugkomt, ieder jaar een andere kleur.

11. **Bestuursmutaties**
Er zijn geen tegenkandidaten voor de heren Engelman en Andriessen. Het bestuur stelt voor het aantal bestuurssleden te stellen op negen en vervolgens de heer Andriessen te benoemen tot lid van het bestuur en de heer Engelman te herbenoemen. De vergadering gaat bij acclamatie akkoord.
De heer van den Berg heeft de wens te kennen gegeven om in deze algemene vergadering af te treden. Zijn wens dien gerespecteerd te worden. Hij heeft uit zijn vele activiteiten, het zijn er veel, terecht een keuze moeten maken en daarmee een aantal moeten laten vallen. De voorzitter richt zich tot de heer van den Berg in een toespraak, waarin hij vermeldt dat de heer van den Berg eigenlijk heel stil afscheid had willen nemen zonder enige drukte en met stille trom had willen vertrekken. Uiteindelijk is overeengekomen dat de toespraak kort en sober moest zijn. De voorzitter memoreert in dat verband, dat de verdiensten van de heer van den Berg voor de vereniging onuitsprekelijk zijn en dat is dan ook de dank van de vereniging!
Enig archiefonderzoek heeft aangetoond dat hij bij aanmelding in 1968 op het formulier had ingevuld, geen bijdrage aan het tijdschrift, geen deelname aan het bestuur. Kennelijk

kreeg hij daar spijt van, want het lidmaatschap werd vrij snel daarna opgezegd en vervolgens in 1975 weer aangemeld en toen werd wel medewerking aan het bestuur en het blad toegezegd. Als dank van de vereniging wordt aan de heer van den Berg het lidmaatschap voor het leven toegekend, vastgelegd in een oorkonde. Daarnaast wordt aan hem een prent van Peter de Haas overhandigd, alsmede een bloemstuk voor mevrouw van den Berg. De heer van den Berg dankt de voorzitter voor zijn vriendelijke woorden. De prent van de Haas zal thuis een ereplaats krijgen. Hij heeft zijn activiteiten voor de vereniging met ups en downs altijd met veel plezier verricht en zal nog wel een en ander doen in de evenementencommissie. Hij maakt van de gelegenheid gebruik om de volgende evenementen bekend te stellen: De filmdag op 28 maart 1998 in het MLM en de algemene ledenvergadering op 21 november eveneens in het MLM.

12. **Afdelingscorrespondenten**
Door omstandigheden kon dit najaar de vergadering van het bestuur met de afdelingscorrespondenten niet doorgaan. Aan de aanwezige correspondenten wordt ter vergadering gelegenheid geboden om relevante zaken naar voren te brengen. De heer Stuit vertelt dat de excursie naar Brussel nog niet van de baan is, hij plant die voor volgend jaar.

13. **Wat verder ter tafel komt**
De heer Heil wil zijn erkentelijkheid uitspreken voor de organisatie van de excursie naar de Harskamp en het oorlogsmuseum in Arnhem. Hij betreurt het dat de groep zo klein was.
De heer van der Baan vestigt de aandacht op het bijna vaste getal van 450 leden en roept een ieder op een bijdrage te leveren in de werving. De heer Heil wijst op het plaatsen van artikelen in een paar periodieken. De voorzitter antwoordt dat een artikel in voorbereiding is maar dat de beste methode de mond op mondreclame is. De heer Snelders wijst er op dat schietverenigingen verenigd in de KNSA mogelijk raakvlakken met onze vereniging hebben en dat het plaatsen van artikelen of het toezenden van folders in die richting resultaat zou kunnen boeken.
De heer Snapper zegt dat hij een college militaire geschiedenis in Leiden volgt. Folders op de collegebanken hebben voor de gemiddelde student geen nut, zij zijn redelijk armlastig echter aan deze colleges nemen ook ouderen deel die wel over de financiële middelen beschikken en mogelijk interesse hebben.
Met betrekking tot de lezing op de dag van de algemene ledenvergadering vindt een uitgebreide discussie plaats. Belangrijkste conclusie is dat het een zaak is van organisatorische aard. De vergadering stemt vrijwel unaniem voor het in de toekomst weer houden van een lezing.
De voorzitter deelt mee dat op 30 november in het programma "Van gewest tot gewest" op 30 november aandacht besteed wordt aan het plan C-D (verdediging van de IJssel). Voorts dat de boeken die vandaag door de SMG tegen gereduceerde prijs zijn aangeboden en voor leden van de vereniging gereduceerd in prijs blijven. Voor de boeken over Calmeijer, de Gouden Zon en de 7 Decemberdivisie geldt dit tot 1 april 1998.

14. **Sluiting**
De voorzitter dankt de heer Botma en zijn staf voor de genoten gastvrijheid. De veilingmeester en zijn assistenten worden eveneens bedankt, evenals de leden van de vereniging en familieleden die de heer van den Berg hebben geassisteerd en hebben bijgedragen aan het welslagen van deze dag. De heer van den Berg wordt dank gezegd voor de organisatie van deze dag. De voorzitter sluit de vergadering te 16.30 uur.

●●●●●●●●●●

Wil Zaagman jr.

De navolgende wijzigingen zijn opgetreden in het ledenbestand sinds 14 november 1997:

Overleden:
J.A.H. Engelman, Fok 16, 1276 HW Huizen

Wijzigingen in adresgegevens:
J.A. Bomans, Herenweg 154, 2101 MT Heemstede
G.A.A.R. Dhaenens, Gallaitstraat 28, B-1030 Brussel, België
W.J. Loos, Veldhuyzen van Zantenpark 21, 2163 GB Lisse
drs. J.Ph. Staal, De Bunder 53, 8252 JK Dronten
E. Wilschut, Sprinkhaanweg 8, B-2360 Oud-Turnhout, België

Nieuwe leden:
L.H.J.P. Brutsaert, De Groote Aa 17, 5591 KX Heeze
R.A.B. Bruyns, Flanorpad 4a, kamer 7, 2333 AP Leiden
R.P.M. Heijster, Seringenplantsoen 169, 2982 BK Ridderkerk
M.J. van Leeuwen, Viottastraat 17-II, 1071 JN Amsterdam
A.J.N. van der Meer, Broekhovenseweg 119, 5021 LD Tilburg
Th. Niemeyer, Breestraat 159a, 2311 CN Leiden
P.J. van de Put, Lambertusstraat 7, 6023 BD Budel
F.W. van Rugge, Dillenburg 7, 4141 JL Leerdam
J.E. de Voogt, Van Miereveltstraat 57, 7312 RX Apeldoorn
R. van Wingerden, Irenelaan 39, 4213 CP Dalem

Opzeggingen per 1 januari 1998
H.M. Boetier, Herpenstraat 79, 5402 KN Uden
F.J. Dijkstra, 't Zuden 13, 9351 LA Leek
J.C. de l'Ecluse, Muskaat 13, 2678 XJ De Lier
H.A. Hendriks, Meyrooslaan 45, 6815 BV Arnhem
F. van 't Hof, Dijkgraaflaan 78, 3421 XG Oudewater
A.H. Kabbedijk, Martin Luther Kingstate 80, 6716 ND Ede
L. Kabos, Veldbloemenlaan 24, 3448 GM Woerden
W.Ch.J.M. van Lanschot RMWO, Leeuweriklaan 9, 5613 AG Eindhoven
J.W. van der Lely, Rembrandtlaan 22, 1272 GN Huizen
E.A. Lutgendorff, Zanderijweg 171, 7312 LJ Apeldoorn
drs. A.J. van der Peet, Bleekstraat 64, 3511 TR Utrecht
Stichting Museum Verbindingsdienst, Postbus 9012, 6710 HC Ede
drs. A.P. Witlox, Becanusstraat 41, 6216 BZ Maastricht

Het aantal leden bedroeg op 14 februari 1998 **451**.

Marco van der Hoeven

MILITARIADE

Jan Piet Puype, auteur van het standaardwerk *The Visser Collection. Arms in the Netherlands in the collection of H.L. Visser,* heeft voor zijn werk aan deze volumineuze catalogus de Mr. J.W. Frederiksprijs ontvangen. De jury heeft hem deze driejaarlijkse prijs, die wordt verleend "ter bevordering van wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de kunstnijverheid en de ornamentiek", unaniem toegekend. Hiermee heeft Puype de historische wapenkunde op de wetenschappelijke agenda geplaatst.
Opmerkelijk is, dat het juist kunsthistorici zijn die deze prijs toekennen. De jury schreef in haar rapport: "Nederlandse wapenproduktie uit de zeventiende eeuw, die in die tijd toonaangevend was in Europa, is tot dusverre schromelijk onderbelicht gebleven (...) De bekroonde publicatie geeft in zijn totaliteit een schitterend beeld van de veelzijdigheid en van de ontwikkelingen, die niet alleen op technisch gebied maar ook vanuit artistiek oogpunt aan de dag zijn gelegd bij de vervaardiging van wapens in de Noordelijke en Zuidelijke nederlanden." Puype heeft een massieve basis gelegd voor verder onderzoek naar historische wapens, wellicht ook voor leden van Mars.
Een van onze leden, Martien Talens, heeft een ander formidabel werk het licht doen zien. Na meer dan tien jaar nauwgezet speurwerk, en een bijna even moeizame zoektocht naar een uitgever die een dergelijke publicatie aandurft, verscheen onlangs *De ransel op de rug. De uitrustingsstukken van de Nederlandse soldaat sinds 1813* (deel 1). In dit rijk geïllustreerde werk is een schat aan informatie te vinden over "de uitrusting van de man" tot 1940, een onderwerp waar vreemd genoeg tot dan toe geen overzicht van bestond. Die lacune is nu opgevuld door Talens.

Dit jaar wordt herdacht dat in 1648 met het ondertekenen van de Vrede van Munster formeel een einde kwam aan de Tachtigjarige Oorlog. Ter gelegenheid hiervan organiseert het Legermuseum van 13 maart tot en met 3 januari 1999 de tentoonstelling "Tactiek en triomf van het Staatse Leger". Op deze expositie wordt ingegaan op de rol die het leger van de opstandige Nederlanden speelde in de onafhankelijkheidsstrijd, en met name op de internationale voorbeeldfunctie die de legerhervormingen van Maurits hebben gehad.
Dit onderwerp wordt ook behandeld in een korte lezingenserie die het legermuseum organiseert in samenwerking met Mithras. Op 26 april houdt Jan Piet Puype een lezing over de hervormingen van Maurits. drs. M.A.G. de Jong gaat op 3 mei in op de financiering van de Tachtigjarige Oorlog: waar kwam het geld voor de strijd eigenlijk vandaan? Tenslotte geeft dr. O. van Nimwegen op 10 mei een lezing over de belegeringsoorlogen van Maurits. Niet zo bekend, maar zeker niet minder belangrijk dan zijn legerhervormingen. De lezingen zijn gebaseerd op de bijdragen van de sprekers aan de onlangs verschenen bundel Exercise of Arms.
Meer informatie over de lezingen is te verkrijgen bij het Legermuseum, tel 015-215 05 47.

Liefhebbers van reënactment kunnen op 14 of 15 maart een bezoek brengen aan het Winterbivak van de Napoleontische Associatie der Nederlanden, op de historische locatie Slot Loevestein. Daar zal een beeld worden geschetst van het militaire leven ten tijde van Napoleon. De situatie die wordt uitgebeeld is die aan het einde van het Franse bestuur in 1814, toen Nederlandse en Pruisische troepen betrokken waren bij het observeren van Franse troepen in Gorinchem. Naar verluidt zullen Franse troepen net als toen trachten de gezelligheid te verstoren met aanvallen op de Nederlandse militairen.
Voor meer informatie: 0183-44 33 58.

●●●●●●●●●●

AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN:

(1) a. "Krijgsgeschiedenis, korpsgeschiedenis" olv drs J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955.
b. "Middeleeuwen" olv dr R.P. de Graaf, Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780.

(2) "Tradities en ceremonieel" olv P. van der Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588.

(3) "Uniformkunde" olv F.A.Th. Smits jr, Wilgendraaf 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961.
M.Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706.

(4) "Ridderorden en onderscheidingen" olv H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992, en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Vlimmen, 072-5053896.

(5) "Militaire emblemen" olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563.
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage, 070-3886566.
ing R.C. Kuenen, Middachtenstraat 29, 4834 PB Breda, 076-5655159.

(6) "Wapens en munitie" olv G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156.

(7) "Militaire muziek" olv mr R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's-Gravenhage, 070-3246568.

(8) "Versterkingswerken" olv J.P.C.M. van Hoof, zie bij (1).

(9) "Maritieme geschiedenis" olv dr S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769.

(10) "Napoleontica" olv drs M. van der Hoeven, Rietgorsstraat 59, 2623 ME Delft, 015-2611065

(11) "Tweede wereldoorlog" olv E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962.

(12) "Militaire en civiele miniatuurfiguren" olv E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168.

(13) "Vaandels en standaarden" olv W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138.

(14) "Eerste wereldoorlog" olv dr F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's-Gravenhage.

(15) "Koninklijke Marine" olv T.L.D. Postma, Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft, 015-2612663.

(16) "Militaire genealogie" olv G. van Zuijdam, Dennenlaan 12, 7313 AM Apeldoorn, 055-3553839.

(17) "Militaire folklore" olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo, 0341-551983.

(18) "Militaire voertuigen en tanks" olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage, 070-3634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324.
W. den Dunnen, Laurens Reaelstraat 32, 2595 XM 's-Gravenhage, 070-3814892.

(19) "Koninklijke Luchtmacht" olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda, 0182-534283.
dr P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda, 0182-535332.

(20) "KNIL" olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's-Gravenhage, 070-3248495.

(21) "Militaire bibliografie en tijdschriften" olv drs M.J. Lohnstein, Arnhemsestraatweg 46, 6881 NH Velp, 026-3615484.

(22) "Militaire gedenktekens en monumenten" olv drs J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624.

(23) "Korps Mariniers" olv B.E. Stuit, 0223-658145.

(24) "Gewapende burgers" olv A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's-Gravenhage, 070-3466135.

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A
3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur
zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267
Telefoon privé: 0186-602338

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 1998 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

15 maart
24 mei
5 juli
13 september
8 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sport- en Recreatiecentrum "DE BUN"
Graaf Floris nr. 2 te Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers ƒ 5,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
telnr. 070 - 364 82 76
na 18.00 uur 070 - 345 92 40